

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Odsjek za sociologiju

Diplomski rad

Između normativnog i empirijskog: nacionalna sigurnost i suverenitet

Ana Majstorović
Diplomski studij sociologije, znanstveni smjer
Mentor: izv. prof. dr. sc. Mirko Bilandžić

Zagreb, ožujak, 2016.

1. UVOD	2
2. VAŽNOST KONCEPTA SUVERENITETA U MODERNOM RAZVOJU DRŽAVE I MEĐUNARODNIH ODNOSA	6
2.1 Osnovne karakteristike koncepta suvereniteta	6
2.2 Razvoj koncepta suvereniteta.....	7
2.2.1 Tradicionalno poimanje koncepta suvereniteta.....	8
2.2.2 Država i suverenitet u promjeni	11
3. NACIONALNA SIGURNOST U OKVIRU SIGURNOSNIH STUDIJA	16
3.1 Ključne teme i karakteristike sigurnosnih studija	17
3.2 Evolucija teorija o sigurnosti.....	19
3.2.1 Tradicionalni pristupi sigurnosti	20
3.2.2 Suvremeni pristupi sigurnosti.....	25
3.2.2.1 Konstruktivizam	26
3.2.2.2 Postkolonijalizam	27
3.2.2.3 Koncept sigurnosti čovjeka	28
3.2.2.4 Kritičke sigurnosne studije.....	29
3.2.2.5 Feminizam	31
3.2.2.6 Kopenhaška škola.....	32
3.2.2.7 Poststrukturalizam	33
3.2.3 Studije o terorizmu	34
4. IZMEĐU NORMATIVNOG I EMPIRIJSKOG: PROBLEM SUVERENITETA I NACIONALNE SIGURNOSTI U TEORIJI I PRAKSI.....	37
4.1 Hipokrizija suvereniteta	38
4.2 Nacionalna (ne)sigurnost suvremenog doba	43
4.3 Slučaj Kosovo: prikaz korištenja prisile i nametanja u svrhu očuvanja sigurnosti .	51
5. ZAKLJUČAK	55
6. POPIS LITERATURE	58
7. SAŽETAK.....	68

1. UVOD

Moderne suvremene države od svog nastanka pa do danas predstavljaju istovremeno i prostor djelovanja i aktere brojnih oblika političkih i društvenih procesa koji kreiraju naš odnos spram svakodnevice i naše razumijevanje svijeta u kojem živimo. Događaji koji su obilježili promjene u relacijama moći u međunarodnoj sferi često su obilježili ratovi i sukobi popraćeni brojnim stradanjima i materijalnom štetom. Države su stoga razvile i uspostavile brojna obilježja i mehanizme kako bi se zaštitile i omogućile daljnji razvoj i prosperitet svojim građanima i institucijama. Suverenitet i nacionalna sigurnost među ključnim su konceptima takve vrste, koji su zajedno s državom sazrijevali i mijenjali se kako bi ona adekvatno funkcionirala u različitim oblicima međunarodnih poredaka. „Koncept države fundamentalan je u društvenim, političkim i ekonomskim analizama“ te pojedina njezina obilježja i aktivnosti, poput „mobilizacije populacije u obrani svoje oblasti; regulacije, nadzora i provođenja politike unutar civilnog društva; intervencije (...) unutar ekonomije; te regulacije (i u određenoj mjeri kontrole) protoka informacija u javnoj sferi“ svjedoče o njezinoj neupitnoj „sveprisutnosti i prožetosti“ (Hay, Lister, 2006:1) u modernim društvima. Karakteristika koja je najviše pridonijela formiranju država u kojima danas živimo, očituje se u njihovoj burnoj povijesti, izgrađenoj kroz percepciju legitimiranog posjedovanja i kontrole nad sredstvima nasilja (Giddens, 1985), u kojoj su glavnu ulogu odigrale upravo države. „Mirotvorne idealističke škole, danas dominantne liberalističke perspektive, teorije „meke moći“, teorije demokratskog mira, kao i oblici suradnje uspostavljeni na međunarodnoj sceni, u posljednjem razdoblju teško dovode u pitanje realističke poglede i sociopolitičku ukupnost međunarodne scene na kojoj u stvarnosti prevladava moć“ (Bilandžić, 2014:24). Očuvanje moći i zaštita vlastitog teritorija i poretka u modernoj povijesti su bili glavni državni interesi, a suverenitet i nacionalna sigurnost su u tim nastojanjima bili ključni koncepti za državni uspjeh, pri čemu su istovremeno sudjelovali u stvaranju, ali i otežavanju stvaranja međunarodne sfere, koja je zbog toga postala prostor izrazito kompleksnih, isprepletenih, dinamičnih, promijenivih i nestabilnih odnosa, procesa i institucija.

Ovaj rad prati razvoj suvereniteta i nacionalne sigurnosti zajedno s razvojem države te nastoji uočiti determinirajuće promjene u njihovom shvaćanju u odnosu na društvene promjene koje su ih proizvele ili koje su nastale kao rezultat u poimanju tih koncepata. Različite teorije i perspektive koje opisuju suverenitet i nacionalnu sigurnost međusobno se isprepliću i nadopunjuju, a istovremeno su u istoj mjeri povezani i sa shvaćanjem države i njezinim razvojnim procesom. Poglavlja ovog rada pod naslovom *Važnost koncepta*

suvereniteta u modernom razvoju države i međunarodnih odnosa i Nacionalna sigurnost u okviru sigurnosnih studija stoga, uz objašnjenje nastanka, razvoja i promjena u teorijskim razmatranjima i perspektivama koji se tiču ovih koncepata, pružaju i historijsku pozadinu koja objašnjava na koji način su koncepti krojeni u različitim društvenim i povijesnim okolnostima. Takav teorijski okvir omogućit će shvaćanje suvereniteta i nacionalne sigurnosti, ali i same države, kao izrazito kontroverznih i problematičnih koncepata zbog podložnosti brojnim promjenama i izazovima te različitim tumačenjima i osporavanjima pojedinih njihovih karakteristika i dimenzija. I dok institucionalizacija suvereniteta svoje korjene veže uz sam nastanak modernih država, nacionalna sigurnost, iako prisutna u brojnim idejama vezanim uz rani razvoj moderne države, svoje sistematično i institucionalno izučavanje duguje velikim svjetskim ratovima dvadesetog stoljeća i promjenama koje su nakon njih uslijedile. Završna desetljeća dvadesetog stoljeća pokazat će se presudnima u tradicionalnom shvaćanju i koncepta suvereniteta i koncepta sigurnosti, kada je završetak Hladnog rata, kojeg je Francis Fukuyama (1992.) označio kao *kraj povijesti*, sa sobom donio zahtjev za opsežnim redefiniranjem društvene stvarnosti i potrebu za razvojem novih načina shvaćanja osnovnih postavki društvenih procesa. Iako je označio veliku prekretnicu u povijesnom, društvenom, ekonomskom i ideološkom smislu, slom blokovske podjele nije značio potpuno novi početak, a osim što su se nastavili problemi uspostave novih država te zaoštreni odnosi pojedinih država međusobno, diljem svijeta javljaju se i novi sukobi i nestabilnosti. Ne samo da nismo dosegli *kraj povijesti*, nego je i „velik broj ljudi sa više mjesta na svijetu nego ikad prije agresivno istupio s namjerom da u toj povijesti sudjeluje“ (Ohmae, 1995:1). Složenost svijeta natjerala je brojne autore u zabrinjavajuća razmatranja o budućnosti: u kojoj „ćemo zavidjeti stabilnosti i naizgled predvidivoj sigurnosti Hladnog rata te nuklearnoj ravnoteži među velesilama“ (Kolodziej, 2011:19 prema Mearsheimer, 1990, 1994): koja će biti karakterizirana dubokim i razornim podjelama među zapadnim demokracijama (Kolodziej, 2011 prema Kagan, 2002); u kojoj će potencijalna destruktivna velesila zaprijetiti širenjem kaosa kroz borbu za dominaciju na globalnoj razini (Kolodziej, 2011 prema Brzezinsky, 1993, 2004); i konačno, koja će dovesti do sukoba civilizacija (Kolodziej, 2011 prema Huntington, 1996). Ovakva mračna predviđanja utemeljena su na viđenju svijeta kao poprišta neprestanih sukoba i nesigurnosti koje potpiruju i ubrzavaju rastući utjecaji globalizacije. Suverenitet, nacionalna sigurnost i država u takvoj okolini postaju istovremeno predmet debata tradicionalnih i hladnoratovskih shvaćanja, ali i novih postavki u kojima suvremeni autori propituju njihovu važnost u odnosu na nove aktere i odnose moći na međunarodnoj razini, a sukladno tome i na razini same države i njezine

nacije. Suvremena shvaćanja suvereniteta i nacionalne sigurnosti karakterizirana su brojnim perspektivama unutar kojih se analiziraju koncepti u cijelosti te pojedini njihovi aspekti kako bi se uspostavili novi oblici shvaćanja primjereni trenutnoj društvenoj situaciji.

Glavna rasprava ovog rada pod naslovom *Između normativnog i empirijskog: problem suvereniteta i nacionalne sigurnosti u teoriji i praksi* tiče se karakteristika ovih koncepata koje su specifične prema svojoj nepodudarnoj i interpretativnoj naravi i koje se odnose na problem sukoba koji se u oba koncepta događa između teorijskog tumačenja i praktične upotrebe. Međunarodna zajednica prostor je brojnih debata poruzrokovanih fragmentiranošću u tumačenju normativnih postavki suvereniteta, kao i potrebom za konsenzusom oko interpretacije opravdanosti uporabe mehanizama nacionalne sigurnosti. Rad nastoji pokazati kako je „pojava globalnog društva“ u kojem se nedvojbeno nalazimo, „zaposjednuta kontradikcijama“ (Shaw, 1994:1) nastalim uslijed brojnih društveno-ekonomskih, ekoloških i političkih kriza, a posljedično i novih oblika razvoja institucija i procesa koji to globalno društvo određuju (Shaw, 1994). Glavna problematika ovog rada tiče se činjenice da su, unatoč brojnim osporavanjima i izazovima, države danas i dalje dominantni akteri globalnog društva te da pod okriljem različitih interpretacija svoje suverenosti na različit način koriste svoje sigurnosne mehanizme, te tako pridonose složenosti međunarodnih i unutardržavnih procesa i odnosa. Norme i pravila na kojima počiva državna suverenost, kao i legitimitet prilikom akcija usmjerenih na nacionalnu, međunarodnu ili individualnu sigurnost, na taj način podvrgnuti su različitim tumačenjima i odstupanjima kako bi se prilagodili državnim politikama u okviru vlastitog teritorija ili na teritoriju druge države. Ovaj rad će stoga pokušati analizirati tendenciju današnjih država da pod izgovorom (ne)sigurnosti provode određene kompromisne politike koje nisu nužno u skladu s načelima suvereniteta, odnosno koje podupiru i odobravaju njegovo fragmentirano shvaćanje. Prilikom izrade okvira za navedenu analizu međuodnosa aktera i čimbenika suvereniteta i nacionalne sigurnosti, rad će pratiti podjelu Stephena Krasnera (1999;2001), koji uočava četiri modaliteta kompromisa (sporazumi, ugovori, prisile, nametanja) koji predstavljaju odstupanja od normi i pravila suvereniteta, te ih promatrati u odnosu na pojedine problematične dimenzije i područja nacionalne sigurnosti koje se mogu dovesti u vezu s propitivanjem i kompromitiranjem suverenosti današnjih država.

Unatoč politološkoj terminologiji koja je neophodna za razumijevanje ovih koncepata, ovakav pothvat nemoguć je bez korištenja socioloških alata i perspektiva. Bavljenje ovom temom u okviru sociologije kao znanosti o društvu, od izuzetne je važnosti jer su koncepti

nacionalne sigurnosti i suvereniteta u tradicionalnim i suvremenim studijama inkorporirani u društvene institucije i kao takvi sudjeluju u proizvodnji društvenih procesa i obrazaca u kojima svi sudjelujemo. Izučavanje procesa njihovog razvoja i problema s kojima se suočavaju u današnjem globalnom svijetu, kao i sam uvid u područje između normativnog i empirijskog, koje je problematično upravo zbog izazova koje nacionalnoj sigurnosti i suverenitetu postavljaju promjene u društvenim trendovima i politikama, preduvjet su za shvaćanje i tumačenje funkcioniranja suvremenih društava i sistema koje ono proizvodi.

2. VAŽNOST KONCEPTA SUVERENITETA U MODERNOM RAZVOJU DRŽAVE I MEĐUNARODNIH ODNOSA

2.1. Osnovne karakteristike koncepta suvereniteta

U okviru političke teorije suverenitet predstavlja jedan od kontroverznijih koncepata te ga je vrlo teško jednoznačno definirati. Posljedica je to činjenice da se tumačenje koncepta, koji je nastao kao obilježje državne vlasti na određenom stupnju povijesnog razvoja, mijenjalo pod utjecajem promjena koje su sa sobom donosili različiti društveni, politički i povijesni uvjeti. Generalno se može reći da suverenitet u teoriji podrazumijeva postojanje apsolutne moći u određenom sustavu vladavine koju provodi osoba ili tijelo prepoznato kao kompetentno za donošenje odluka i njihovu provedbu (Sills, 1968). Suverenitet uključuje širok raspon raznih oblika moći, prava i obaveza, od prakticiranja prinude i jurisdikcije nad teritorijem i vlasničkih prava, preko zaštite subjekata od vanjskih utjecaja i slobode od vanjske kontrole, do prava na predstavljanje zajednice i prava na prepoznatost od strane drugih suverena (Roughan, 2013). Bitna karakteristika suvereniteta, koja je ujedno i razlog zbog kojeg ne postoji suglasnost oko njegove definicije, je činjenica da je sam termin u svom nastanku i razvoju korišten na različite načine, ovisno o historijskim okolnostima, znanstvenim disciplinama unutar kojih je tumačen te političkim praksama pojedinih država i stupnju njihovog razvoja. Sukladno tome, Stephen Krasner razlikuje četiri tipa značenja suvereniteta: međunarodni pravni suverenitet koji se odnosi na prakse povezane s uzajamnim priznavanjem formalno pravno neovisnih teritorijalnih entiteta, westfalski suverenitet koji se odnosi na političku organizaciju koja je utemeljena na isključenju izvanjskih aktera iz struktura vlasti unutar određenog teritorija, unutardržavni suverenitet koji podrazumijeva formalnu organizaciju političkog autoriteta unutar države i sposobnost javnih autoriteta da provode djelotvornu kontrolu unutar granica svoje politike, i konačno, međuzavisni pravni suverenitet koji predstavlja sposobnost javnih autoriteta da granicama svojih država reguliraju protok informacija, ideja, ljudi, dobara, zagađivača i kapitala (Krasner, 1999)¹. Iako nije jednoznačno definiran, suverenitet je tijekom svog razvoja stekao određene karakteristike koje istovremeno omogućuju konceptualno razumijevanje kategorija i dimenzija koje sadrži i svjedoče o njegovoj „dvoznačnoj i nepodudarnoj“ (Camilleri, 2008:33) naravi, a odnose se na

¹ Vrste značenja suvereniteta prema Stephenu Krasneru (1999;2001) detaljnije će biti objašnjene i analizirane kasnije u ovom radu.

doseg njegove moći, prostor na kojem djeluje i političke autoritete koji ga posjeduju. Državni suverenitet manifestira se u dva oblika – pravnom i političkom – pri čemu pravni predstavlja normativnu i institucijski prepoznatu moć zakonodavnih autoriteta unutar nekog teritorija, dok se politički odnosi na moć suverenih tijela države i njihovu sposobnost da tu moć provode donoseći odluke koje se tiču sveopćeg blagostanja države i njezinih građana (MacCormick, 1999). Suverenitet također može biti unutarnji i vanjski: u državnim poslovima na unutarnjoj razini odnosi se na legitimnost u postupcima i odlukama suverenih tijela, dok se na vanjskoj razini odnosi na autoritet koji svaka država ima nad svojim teritorijem i koji ne smije biti ugrožen od strane drugih država ili aktera moći (MacCormick, 1999). U mnogim ustavnim i političkim tradicijama unutarnji i vanjski suverenitet podložni su principu političkog morala, tzv. *popularnom* ili *narodnom* suverenitetu, koji predstavlja demokratski mehanizam koji osigurava da „sva politička i pravna moć“ suverenih tijela „počiva na volji i suglasnosti onih među kojima ili nad kojima se ta moć provodi“ (MacCormick, 1999:130). Mnoge tradicionalne postavke suvereniteta koje ga opisuju kao apsolutnog, unitarnog i vrhovnog krajem dvadesetog stoljeća dovedene su u pitanje i podvrgnute analizi kao zastarjeli i neodrživi koncepti, a na njihovo mjesto postavljeni su razni novi oblici shvaćanja suvereniteta koji ga nastoje objasniti u kontekstu rastućih promjena unutar država i na međudržavnoj razini. Unatoč kontroverzama i problemima s kojima se suočava, koncept suvereniteta je opstao te se i dalje smatra bitnim faktorom u državnim poslovima, a objašnjavajući njegovu promjenjivu prirodu prisutnu od njegova nastanka Dora Kostakopoulou je skovala termin *pokretni* ili *lebdeći suverenitet* (eng. „*floating sovereignty*“). Kostakopoulou smatra da je upravo zbog ugrađene fleksibilnosti pojam suvereniteta opstao i do danas te da je održiv jer se uspješno adaptira i mijenja te adekvatno prilagođava kompleksnim i raznolikim promjenama u nestabilnoj međunarodnoj okolini (Besson, 2004; Ward, 2004; Guild, 2004 prema Kostakopoulou, 2002).

2.2. Razvoj koncepta suvereniteta

„Podrijetlo, povijest i koncepcija suvereniteta blisko su povezani s naravi, podrijetlom i poviješću države“ (Hinsley, 1992:10) te je suverenitet, prije svega, „bitno svojstvo države i neotuđivo obilježje njezine vlasti“ (Ninčić, 1967:7) i kao takav ima ključnu ulogu u određivanju državnih politika na unutardržavnoj i međunarodnoj razini. Mnogi autori

smatraju da su za uspostavu sistema suverenih država kakve danas poznajemo zaslužne dvije revolucionarne povijesne promjene: promjena društvenog uređenja na europskom tlu sa srednjovjekovnog svijeta na moderni međunarodni sustav i promjena u međunarodnom poretku nastala uslijed raspada kolonijalnih carstava nakon Drugog svjetskog rata (Philpott, 2001). Objema promjenama prethodila su burna razdoblja ratova, previranja, sukoba i napetosti koje su rezultirale potrebom za organiziranjem svijeta unutar poretka prilagođenog novim društvenim izazovima i trendovima. Dio rada koji slijedi donosi pregled razvoja suvereniteta kroz ta dva perioda te ističe najvažnije autore, ideje, probleme, shvaćanja i koncepte koji ga definiraju, a koji su nastajali paralelno s povijesnim i društveno-političkim promjenama te promjenama u tumačenjima i praksama država u procesu njihovog sazrijevanja.

2.2.1. Tradicionalno poimanje koncepta suvereniteta

Iako se pojedine karakteristike vezane uz ideju o suverenitetu mogu pronaći i u najranijim oblicima političkih uređenja starih civilizacija, korijeni modernog značenja termina suvereniteta historijski su vezani uz kraj šesnaestog i sedamnaesto stoljeće, poglavito uz 1648. godinu kada je potpisan Westfalski mir, kojim su tada velike europske sile okončale Tridesetogodišnji rat i usuglasile se, među ostalim, oko načela o suverenosti te međusobnog poštivanja teritorijskog integriteta svake države (Philpott, 2001). Potpisivanjem ovog sporazuma usvojeni su i principi jednakosti i sporazumnog djelovanja u međudržavnim odnosima, čime su udareni temelji modernom sustavu nacionalnih država i njihovom djelovanju u okviru međunarodne zajednice.

U političkoj misli koncept suvereniteta se prvi put značajnije javlja kod francuskog mislioca Jeana Bodina koji u svom djelu *Šest knjiga o republici* (1576.) kao glavni problem vidi poredak, a kao odgovor, umjesto srednjovjekovnih ideja o segmentiranom društvu, nudi koncept suvereniteta kao vrhovnog autoriteta koji jedini unutar nekog teritorija može ojačati slomljenu zajednicu i u kojem su oni koji vladaju i oni kojima se vlada integrirani u jedinstveno političko tijelo koje je izvor svih zakona i kao takvo se nalazi iznad bilo kojeg drugog ljudskog zakona (Stanford Encyclopedia of Philosophy, 2015). Još jedan filozof zagovaratelj društvenog ugovora, Thomas Hobbes, u svom djelu *Levijatan* (1651.) tvrdi da, s obzirom na to da sloga među ljudima nije prirodna i potječe od ugovora, „jedini način da [ljudi] uspostave takvu silu koja bi bila sposobna obraniti ih od prodora stranaca ili od međusobnih povreda, i kroz to ih osigurati (...) jest da prenesu svu svoju moć i snagu na

jednog čovjeka ili na jedan skup ljudi koji većinom glasova mogu svesti sve svoje posebne volje na jednu volju“ (Hobbes, 2004:122). Hobbes ističe da jedino u takvoj situaciji, kada je mnoštvo sporazumno ujedinjeno u jednoj osobi, nastaje država (Hobbes, 2004). Unatoč tome što su Hobbesove ideje u narednim godinama nailazile na protivnike, *Levijatan* je, pokrenuvši brojne kasnije rasprave, označio „prekretnicu na kojoj je koncept suvereniteta konačno zauzeo središnje mjesto u europskoj političkoj misli“ (Hinsley, 1992:137). Bodin i Hobbes zajedno s ostalim autorima iz razdoblja sedamnaestog i osamnaestog stoljeća poput Rousseaua i Kanta, koji su njihove ideje usvajali i nadalje razvijali, predstavljaju početnu fazu razvoja koncepta suvereniteta u modernoj političkoj misli. Tijekom osamnaestog stoljeća nagli napredak znanosti i tehnologije dovodi do potrebe za sve većom organizacijom društvenih struktura, što pak pokreće novu dinamiku u distribuciji moći i unutar i izvan država. Javljaju se teoretičari koji zagovaraju ideju ravnoteže moći među državama, što podrazumijeva prostor međunarodne zajednice kao mjesto na kojem niti jedna država ne može apsolutno dominirati nad drugima (Hinsley, 1992). Suverenitet se kao ideja sve više razmatra ne samo kao plod razvitka nego kao i faktor u promjenama koje zahvaćaju europski kontinent na državnoj i međunarodnoj razini. „Početkom 19. stoljeća koncepcija suvereniteta, zajedno s implikacijama njezine primjene na međunarodne okolnosti, postala je središnjim načelom vanjske politike i međunarodnog ponašanja svih vodećih europskih država“ (Hinsley, 1992:193). Suverenitet je kao politički autoritet koji ima autonomiju unutar određenog teritorija u ovom povijesnom kontekstu vezan uz poimanje države Maxa Webera, gdje postoji regulirano administrativno osoblje koje ima legitiman monopol nad kontrolom sredstava nasilja i sposobnost održavanja tog monopola unutar danog teritorija (Giddens, 1985), a ta je definicija, unatoč brojnim osporavanjima, i danas relevantna (Kolodziej, 2011). Ovo je razdoblje također označeno i sklapanjem prve moderne međunarodne političke nagodbe na Bečkom kongresu (1814.-1815.) koja je omogućila slobodnu plovidbu međunarodnim vodama, postavila određena pravila za rangiranje diplomatskih predstavnika i odredila većinu granica današnjih europskih država, a kongresni sustav pretvoren u sporazum europskih sila omogućio je uspostavljanje temelja političkog ustrojstva na kojem počiva i današnji međunarodni sustav (Hinsley, 1992). Početkom dvadesetog stoljeća suverenitet je nakratko doveden u pitanje kada je, potaknuta moralnim šokom i materijalnim uništavanjima Prvog svjetskog rata, tada osnovana Liga naroda smatrala da je potrebno pravnim restrikcijama ograničiti suverenu nezavisnost (Hinsley, 1992). „Kada se raspao međunarodni sustav, a u vihoru Prvog svjetskog rata međunarodni problemi okončali se u anarhiji, počeo se prihvaćati stav da je nužno ograničiti, ili čak ukinuti suverenu nezavisnost pojedinačne države

institucionalnim sredstvima, a u krajnjem slučaju i vojnim sankcijama“ (Hinsley, 1992:197-198). Liga naroda se ubrzo pokazala nedoraslom u ulozi sprječavanja sukoba i održavanja mira te su njezina nastojanja bila neuspješna, a analize na fundamentalnoj razini pokazuju da je glavni uzrok toga bila želja da se daljnji sukobi na međunarodnoj razini spriječe ograničavanjem suvereniteta, što tadašnjoj modernoj zajednici u zamahu, koja je podrazumijevala veću moć i djelotvornost države, nikako nije odgovaralo (Hinsley, 1992). Doktrina suvereniteta koja se postupno razvijala prethodnih stoljeća učvrstila je zajednicu između društva i države te se pokazalo neupitnim da će tako i ostati još dugo vremena te da su postizanje sveukupnog razvitka i suzbijanje međunarodnih sukoba mogući isključivo priznavanjem nužnosti „individualne odgovornosti kao temelja međunarodne suradnje kroz multilateralni sustav“ (Hinsley, 1992:200). U modernom razvoju država i koncepta suvereniteta pokazalo se i da „ni jedan pravni ili politički sustav ne može funkcionirati ako ne posjeduje prinudni mehanizam s pomoću kojega u krajnjem slučaju može iznuditi pokoravanje odlukama vlasti, da je ta vlast, bila ona spekulativna ili opipljiva, po definiciji država, i da koncepcija suvereniteta ozakonjuje i opravdava njezino djelovanje“ (Hinsley, 1992:209). U lipnju 1945. godine nakon Drugog svjetskog rata osnovana je organizacija Ujedinjeni narodi² kao međunarodni autoritet u pitanjima mira i sigurnosti. Potpisavši *Povelju UN-a*, države su se obvezale poštivati temeljna načela i ciljeve UN-a te podupirati njihovo ustrojstvo. Među sedam navedenih načela u *Članku 2. Povelje UN-a* prvo je načelo suverene jednakosti svih članica organizacije, a osim drugih načela koja govore o važnosti neugrožavanja mira, sigurnosti i pravde i rješavanja sporova mirnim putem te načela o obavezama prema *Povelji* i pružanju podrške provedbenim akcijama organizacije UN-a, *Povelja* ističe i ograničavajuću moć UN-a kada su u pitanju poslovi koji spadaju u unutrašnju nadležnost države (*Povelja Ujedinjenih naroda*, 1945). Završetkom Drugog svjetskog rata započinje i razdoblje raspada kolonijalnih carstava, a desetljeća koja slijede obilježena su bitnim promjenama u međunarodnoj zajednici i formiranjem teritorijalno profiliranih država na nacionalnoj razini, čime stoljećima razvijana ideja suvereniteta koja je donijela revolucionarne promjene u unutardržavnim i međunarodnim praksama, doživljava svoj vrhunac.

² U daljnjem tekstu: može biti naznačena skraćenicom „UN“

2.2.2. Država i suverenitet u promjeni

U drugoj polovici dvadesetog stoljeća, a poglavito pred kraj i po završetku Hladnog rata, sustav nacionalnih država suočen je s izazovima koje mu postavljaju promjene na ekonomskom, političkom i društvenom planu te promjene u shvaćanju koncepta suvereniteta (Sørensen, 2006). Pod utjecajem globalnih trendova koji su zahvatili društvo u tom razdoblju, a koji se nastavljaju i u današnje doba, razvijena je široko rasprostranjena debata o transformaciji države. Postoje tri generalna viđenja države: prvo viđenje je državno-orijentirano i povezano je s elitizmom u političkoj znanosti i realističkim pristupom u međunarodnim odnosima, drugo viđenje proizlazi iz pluralističke ili liberalističke tradicije političke misli, a treće, koje Sørensen naziva kritičkim, vezano je uz teorije s područja međunarodne političke ekonomije, neomarksizma i historijske sociologije (Sørensen, 2006). Državno-orijentirano viđenje države povezano je s realističkim pristupom za koje međunarodni sustav predstavlja sustav suverenih država. Države su prema ovom viđenju glavni akteri te one postavljaju uvjete i pravila za druge (ne-državne) aktere, poput pojedinaca, korporacija ili organizacija (Sørensen, 2006). Zagovaratelji državno-orijentiranog pristupa smatraju da se tržišta i korporacije, kao i drugi ne-državni akteri razvijaju u skladu s državnim željama, a kada dođe do krize ili nasilnog sukoba, države, poglavito one jače, ostaju netaknute i čvrste jer upravo one određuju pravila za druge aktere i drže kontrolu nad sredstvima nasilja, čuvajući svoju slobodu i autonomiju (Sørensen, 2006). Pluralisti i liberali s druge strane glavnim akterom smatraju pojedinca kao građanina. Prema ovom pristupu država kao akter nije primarno generator i instrument moći, nego je njezina glavna zadaća omogućiti svim svojim građanima pravo na život, slobodu i vlasništvo putem brige o pravilnom funkcioniranju vladavine prava (Sørensen, 2006). Pluralisti i liberali smatraju da u posljednjim desetljećima transnacionalni odnosi među pojedincima, grupama i ne-državnim akterima uvelike jačaju i dobivaju na važnosti, što za posljedicu ima „eroziju (...) države i državne moći“ (Sørensen, 2006:203 prema Rosenau, 1993:274). Moć nikada nije koncentrirana samo u rukama države, nego je distribuirana među brojnim akterima u širokom rasponu problemskih polja, zbog čega mnogi liberali zagovaraju ideju o *povlačenju države* (Sørensen, 2006). Treće viđenje države, koje Sørensen (2006.) naziva kritičkim, priznaje postojanje sistema suverenih država utemeljenog na teritoriju, populaciji i vladi, međutim kao glavnu preokupaciju naglašava koegzistiranje tog sustava s globalnim ekonomskim sustavom utemeljenim na kapitalizmu. Pristaše kritičkog viđenja uglavnom nastoje pronaći povezanost između politike i ekonomije, orijentirajući se posebno na sposobnost država da iskoriste potencijale za ekonomski i društveni razvoj u kapitalističkom svijetu. Kritičko viđenje države

temelji se na odnosu između države i tržišta, pri čemu države stvaraju i reguliraju tržišta, ali ona istovremeno i utječu na državu jer mogu biti izvor moći koji može ograničavati državno djelovanje (Sørensen, 2006). Sørensen tvrdi da je upravo ovakvo viđenje države, kao izvora moći čija je pozicija u odnosu na druge ne-državne aktere relativna i promjenjiva, najviše pridonijelo ideji o transformaciji države. Moderna, teritorijalna nacionalna država iz sredine dvadesetog stoljeća koja je nastajala stoljećima i čiji razvoj se može retrospektivno identificirati je transformirana, ali je teško sa sigurnošću tvrditi što je zauzelo njezino mjesto, a razlog tome je činjenica da brojne promjene koje zahvaćaju svijet u drugoj polovici dvadesetog stoljeća, poglavito nakon razdoblja Hladnog rata, još uvijek traju (Sørensen, 2006). Te promjene nastaju kao rezultat brojnih faktora među kojima jednu od glavnih uloga imaju procesi globalizacije „koji su neprijeporno na djelu i koji radikalno restrukturiraju i redefiniraju naša tradicionalna shvaćanja politike, prava, uprave, gospodarstva, kulture, informacija itd.“ (Lozina, 2006:28). Iako su globalni procesi neupitno na djelu, svijet je još uvijek podijeljen na slabe države i države u razvoju te moćne države Zapada. Slabe države i države u razvoju se uvelike bore s izazovima kao što su prekomjerno siromaštvo, upitni legitimitet državnog vodstva, nerazvijene ekonomske prilike, nametnuti poredak, nepoštivanje ili nedostatak pravnih regulativa, pojačana korupcija, nesposobnost uspostavljanja i održavanja kontrole nad sredstvima prisile, unutardržavni sukobi i ugrožena ljudska prava. S druge strane, jake Zapadne države, koje neki autori opisuju kao postmoderne, karakteriziraju povećanje pluralizma i kompleksnosti, manja centraliziranost, suradnja na međunarodnoj razini koja potiče uzajamni nadzor i transparentnost u zajedničkim poslovima na unutardržavnoj i međudržavnoj razini, rastuća irelevantnost teritorijalnih granica te razvijanje okvira za mirno rješavanje sporova uz odsustvo korištenja prisile putem pravnih, pregovaračkih i arbitrarnih postupaka (Cooper, 2000). Iako su ekonomija, pravosuđe i strategije očuvanja sigurnosti i obrane sve više ugrađene u međunarodne okvire, a granice teritorija država sve manje važne, društveni identitet i demokratske institucije su i dalje primarno nacionalnog karaktera te će upravo iz tog razloga tradicionalna država, iako se prestala ponašati na tradicionalan način, ostati fundamentalna jedinica međunarodnih odnosa u doglednoj budućnosti (Cooper, 2000).

U skladu s novim oblicima razvoja koncepta države, suvremene političke i pravne teorije se uvelike bave i budućnošću koncepta suvereniteta i pitanjem njegove održivosti. Položaj suvereniteta je izazvan jačanjem međunarodne zajednice uslijed brojnih čimbenika kao što su prijenos moći s države na međunarodne ili nad-nacionalne organizacije poput Svjetske trgovinske organizacije i Europske Unije, razvoj zajedničkog prava i ustava

međunarodne zajednice, ojačavanje principa humanitarne intervencije, ekonomska i pravna globalizacija te razvoj novih međunarodnih i transnacionalnih aktera ili multinacionalnih korporacija (Besson, 2004). Institucije koje se bave ovim pitanjima često ograničavaju autonomiju nacionalnih država koje su sada suočene s brojnim pravilima i dužnostima koje ne mogu ili ne smiju zanemariti. S obzirom na to, široko je rasprostranjena debata koja „potiče zanimljiva pitanja o prirodi koncepta suvereniteta i njegovog odnosa s političkom i pravnom stvarnošću države u promjeni i međunarodnim poretom“ (Besson, 2004:3). Jedna struja autora osporava koncept suvereniteta, smatrajući ga zastarjelim, fragmentiranim i nedosljednim, ističući njegovu nepodobnost u praćenju trendova nastajanja novih oblika političkih i pravnih autoriteta, dok druga struja autora, koja je često povezana s pravnom i političkom praksom, suverenitet i dalje vidi kao ključnu premisu ustavnih, međunarodnih i nad-nacionalnih sistema (Walker, 2003). Kritičari suvereniteta zastarjelost tog koncepta pripisuju značajnom porastu transnacionalnih obrazaca trgovine, kulture i komunikacije te razvoju ne državnih ili post-državnih aktera pravnog i političkog autoriteta koji te obrasce adekvatno reguliraju pri čemu osporavaju važnost suvereniteta (Walker, 2003). Velika zamjerka suverenitetu je i činjenica da je on, kao pojam koji je duboko ukorijenjen u koncepciju moderne države, neizbježno blisko povezan s nekim manje prihvatljivim praksama sistema država poput legitimiranja nasilja, inzistiranja na monolitnom i isključivom poretku kao i dovođenju pojedinih strana autoriteta u stanja nadmetanja i nepomirljivog konflikta (Walker, 2003). S druge strane, neupitno je da suverenitet državnim i ne-državnim političkim zajednicama pruža važan organizacijski okvir i održava pojedine vrline, poput učinkovite društveno-angažirane i reprezentativne vladavine, koje su preduvjet za njihovo funkcioniranje (Walker, 2003). Potpuno odbacivanje koncepta suvereniteta značilo bi također i umanjivanje njegove uloge u političkim i pravnim procesima koji su pridonijeli jačanju zakonodavstva, uvođenju političke reprezentacije, proširenju prava glasa, promjenama u sastavu i procedurama državne vlasti te brojnim drugim oblicima političkih i pravnih praksi čiji preduvjet je bio postojanje političke zajednice građana koju su zajedno činili društvo i država ujedinjeni u ideji državne suverenosti (Hinsley, 1992). Kako bi premostili probleme koje sa sobom potencijalno donose i potpuno odbacivanje suvereniteta i viđenje suvereniteta kao apsolutnog i jedinstvenog, skupina autora³ zagovara novi pristup suverenitetu kao konceptu u promjeni kojeg je potrebno preoblikovati i prilagoditi novim uvjetima i izazovima. Ovakav pothvat je moguć unutar okvira ustavnog pluralizma, koji predstavlja stav da lokus ustavnog

³ Iako se problematika suvereniteta razmatra u akademskim strujama na globalnoj razini, skupina autora čije teze analizira i predstavlja ovaj rad uglavnom je koncentrirana na kontekst europskog tla.

autoriteta više nisu samo države, nego i druge pretpostavljene strane na nad-nacionalnoj razini, te da na odnos između državnih i ne-državnih aktera treba gledati kao na heterarhijski, a ne hijerarhijski (Walker, 2003). U normativnom smislu, to znači da je jedina održiva i prihvatljiva etika političke odgovornosti ona koja pretpostavlja uzajamno prepoznavanje i interpretaciju ustavnih strana smještenih na različitim razinama, tvoreći poredak koji ne podržava niti fiksnu hijerarhiju i jedinstvenost niti fragmentiranje autoriteta (Walker, 2003). U okviru ustavnog pluralizma različiti autori nude različita imena i termine za opisivanje suvereniteta. Neil MacCormick koristeći primjer Europske unije u svojim radovima kritizira monističku perspektivu u pravnoj teoriji koja inzistira na hijerarhijskom shvaćanju prava i njegovoj povezanošću sa suverenitetom i državom, te predstavlja koncept *post-suvereniteta* primjeren stanju u kojem države nadilaze suverenost tako što priznaju koegzistiranje različitih pravnih poredaka koji se međusobno ne ugrožavaju (MacCormick, 1999). Razlikujući unutarnji i vanjski suverenitet MacCormick smatra da niti Europska unija, niti njezine države članice nisu u potpunosti suverene, odnosno da je koncepcija suverenosti na europskom tlu promijenjena – Europskoj uniji nedostaju političke i pravne ovlasti kojima bi se uspostavila kao jedinstvena suverena država, dok su države članice, dopustivši institucijama Europske unije uplitanje u svoje unutarnje poslove u skladu s obvezujućim ugovorima, u određenoj mjeri ugrozile svoj unutardržavni suverenitet, dok im se vanjski suverenitet pojačao (MacCormick, 1999). Neil Walker koristi termin *kasni suverenitet* (eng. „late sovereignty“), pri čemu sam suverenitet vidi kao koncept u trajnom optičaju razvijen u dvije faze. Prva faza odnosi se na westfalski suverenitet koji je podrazumijevao dva pravna okvira – ustavno pravo koje je reguliralo unutarnji poredak suverenih država i međunarodno pravo čija zadaća je bila regulirati odnose među suverenim državama – unutar kojih je jedini nositelj autoriteta bila država (Walker, 2003). „Danas smo dosegli, ili smo barem u procesu tranzicije prema drugoj, ili postwestfalskoj fazi“ (Walker, 2003:9) koja je nastala pod pritiscima globalizacije, višedimenzionalnosti i ustavnog pluralizma i u kojoj je suverenitet kontinuiran, nepovratan, različit od westfalskog suvereniteta te ima transformacijski potencijal (Walker, 2003). Za razliku od tradicionalnog tumačenja suvereniteta u kojem je on karakteriziran kao apsolutan, unitaran i vrhovan, novi postwestfalski suverenitet ne samo da je relativan i ograničen u odnosu na djelokrug pitanja koja spadaju pod autoritet posjednika suvereniteta, nego je u određenoj mjeri istovremeno zajednički i podijeljen (eng. „shared sovereignty“, „pooled sovereignty“) između države i drugih ne-državnih strana, zbog čega standardni federalni sistem mijenja svoj hijerarhijski oblik u konfederalni, poglavito u osjetljivim pitanjima i problemima koja zahtijevaju pojačanu regionalnu autonomiju te zajedničko donošenje i

provođenje odluka (Walker, 2003). Samantha Besson svoj doprinos problematici koncepta suvereniteta daje idejom *kooperativnog suvereniteta* (eng. „*cooperative sovereignty*“), koji bi trebao omogućiti bijeg od alijenacije i fragmentacije te istovremeno pružiti pravu ravnotežu između integracije i supsidijarnosti (Besson, 2004). Participativni ili kooperativni suverenitet razvija se u pluralističkim uvjetima u kojima suvereni autoritet, bilo zbog preklapanja teritorija ili zbog toga što se odnose na istu pravnu i političku zajednicu, mora surađivati s drugim suverenim političkim ili pravnim entitetima kako bi se osigurala zaštita zajedničkih vrijednosti i principa (Besson, 2004). Besson tvrdi da jedino u ovom slučaju, kada je shvaćen kao kooperativan, suverenitet može biti „*refleksivan i dinamičan*“ i tako konstantno predstavljati izazov raspodjeli moći „propitujući suverenitete drugih kao i svoj vlastiti“ (Besson, 2004:13). Upravo kooperativni suverenitet predstavlja izvor ne-hijerarhijskog pluralističkog organiziranja pravnih poredaka, koji u unutarnjoj strukturi ili u odnosu na međunarodno pravu mogu ostati hijerarhijski, ali se jedni prema drugima odnose heterarhijski (Besson, 2004).

3. NACIONALNA SIGURNOST U OKVIRU SIGURNOSNIH STUDIJA

Pri definiranju nacionalne sigurnosti potrebno je najprije uzeti u obzir sam pojam sigurnosti kao koncept koji kroz povijest predstavlja fenomenološku konstantu u svim fazama društvenog razvoja. Društva su oduvijek nastojala zaštititi one vrijednosti, ideale, institucije i poretke koje su smatrala izuzetno značajnima za daljnji razvoj i očuvanje stabilnosti, ali tek u dvadesetom stoljeću sigurnost se unutar međunarodnih odnosa počinje sistematično izučavati. Pojam *nacionalna sigurnost* prvi je opisao Walter Lippmann četrdesetih godina dvadesetog stoljeća navodeći „da je nacija sigurna kada ne mora žrtvovati svoje legitimne interese radi izbjegavanja ulaska u rat i kada ih je sposobna, ako je izazvana, očuvati vođenjem rata“ (Tatalović, Grizold, Cvrtila, 2008:17 prema Lippmann, 1943:32). Sam pojam u početku nije imao razjašnjen sadržaj i služio je prvenstveno kao slogan kojim su političari i moćnici nastojali pridobiti potporu i povjerenje građana, no s vremenom je postajao sve jasniji podrazumijevajući „ukupnost političkih, vojnih i gospodarskih napora koje su vlade morale poduzeti kako bi ostvarile svoju unutarnju i vanjsku sigurnost“, a sigurnost nacije je značila „odsutnost bilo kakvog straha od napada, ugrožavanja interesa ili prijetnje druge države ili država“ (Tatalović, Grizold, Cvrtila, 2008:19). S obzirom na to da se konceptu nacionalne sigurnosti može pristupiti iz različitih perspektiva i da postoji velik broj tema i problema koje se unutar nje mogu izučavati, ne postoji jednoznačna definicija kojim bi se ona mogla u potpunosti zadovoljavajuće objasniti. Unatoč tome, „sumaran prikaz nacionalne sigurnosti ukazuje da se ona sastoji od tri temeljna elementa: politika nacionalne sigurnosti, sustav i strategija nacionalne sigurnosti te provedbena politika nacionalne sigurnosti (*policy*)“ (Bilandžić, 2014:21). Politika nacionalne sigurnosti odnosi se na čitav niz područja (npr. socijalno, obavještajno, ekonomsko, obrambeno itd.) na kojima država može djelovati u skladu s vlastitim ciljevima i interesima, strategija i sustav nacionalne sigurnosti predstavljaju efikasnu upotrebu nacionalnih resursa u svrhu razvoja zadanih sigurnosnih ciljeva i planova, a provedbena politika nacionalne sigurnosti podrazumijeva prakticiranje sadržaja nacionalne sigurnosti i donošenje odluka o sigurnosnim pitanjima u skladu s postojećim pravilima i odredbama definiranim na nacionalnoj i međunarodnoj razini (Bilandžić, 2014). Konceptualizaciji nacionalne sigurnosti uvelike je pridonio Barry Buzan svojom holističkom perspektivom unutar koje je sigurnost podijelio na tri razine promatranja – individualnu, nacionalnu i međunarodu – koje se odnose na sigurnost pojedinaca, država i međunarodnog sustava. Termin *nacionalna sigurnost* počiva na srednjoj, nacionalnoj (državnoj) razini

promatranja, ali njegova povezanost s druge dvije razine promatranja je neupitna te bi pokušaj zasebnog promatranja sigurnosti na pojedinoj razini otvorio prostor za „ozbiljno narušavanje perspektive“ jer je „potpuno razumijevanje svake [razine] moguće jedino u odnosu na druge dvije“ (Buzan, 1983:245).

Sigurnosne studije svoje opširno izučavanje i sistematizaciju duguju teorijama međunarodnih odnosa, čineći jednu od njihovih glavnih podskupina, unutar koje se razvoj koncepta sigurnosti promatra u odnosu na ključne teme poput države, autoriteta, legitimnosti, politike i suvereniteta (Buzan, Hansen, 2009). Vrijedan doprinos pregledu teorija o sigurnosti nude Barry Buzan i Lene Hansen koji u svom djelu *Evolution of International Security Studies* (2009.), osim u intelektualne napore u ovom polju, pružaju uvid i u historijski kontekst razvoja sigurnosnih studija. Buzan i Hansen su u svojoj studiji koncentrirani na razdoblje nakon 1945. godine u kojem su adresirani problemi Hladnog rata i nuklearnog oružja i u kojem, za razliku od dotadašnjih studija o ratu, vojsci i strategiji, bavljenje sigurnošću postaje civilna, a ne samo strateška i vojna poduzetnost, a sigurnost kao ključni koncept zamjenjuje dotadašnje bavljenje strategijama obrane od rata (Buzan, Hansen, 2009). Kontekst Hladnog rata zbog pojave nuklearnog oružja podrazumijevao je zaokupljenost pitanjima vojnih i političkih planova, međutim pred kraj i po završetku hladnoratovskog razdoblja koncept sigurnosti dobiva nove dimenzije i obuhvaća sve više područja uključujući i gospodarstvo, zaštitu okoliša te ljudsku i društvenu sigurnost. Iako su se mnogi autori nastavili baviti sigurnosnim pitanjima unutar dominirajućeg hladnoratovskog okvira nacionalne sigurnosti, javljaju se i druge struje misli koje, postavljajući kritičke i radikalne izazove, otvaraju mjesto novim oblicima izučavanja sigurnosti (Buzan, Hansen, 2009), karakterizirano produbljivanjem i proširivanjem sigurnosnih tema i preispitivanjem referentnog objekta sigurnosti.

3.1. Ključne teme i karakteristike sigurnosnih studija

Kako bismo imali bolji uvid u razvoj studija o sigurnosti potrebno je najprije istaknuti generalne značajke koje ih definiraju i navesti pitanja koja su, potaknuvši debate, proizvela brojne perspektive i teorije. Barry Buzan i Lene Hansen ističu da „postoje četiri pitanja koja su od kasnih četrdesetih, bilo implicitno ili eksplicitno, krojila debate unutar sigurnosnih studija“ (Buzan, Hansen, 2009:10). Prvo pitanje bavi se privilegiranim položajem države kao

glavnog referentnog objekta u sigurnosnim studijama. Viđenje državne uloge kao centralne u pitanjima sigurnosti unutar i izvan njezinih granica vezano je uz nastanak modernih suverenih teritorijalnih država. Razvojem međunarodne zajednice koncept države je jačao, a princip ne-interveniranja u unutarnje poslove neke države bio je centralan u održavanju međunarodne stabilnosti i poretka (Buzan, Hansen, 2009). Krajem dvadesetog stoljeća javljaju se ne samo kritičari države kao referentnog objekta u sigurnosnim studijama, nego se pod utjecajem političkih i društvenih prilika propituje uloga države i njezina važnost općenito te se analiziraju njezine prednosti i nedostaci u odnosu na druge aktere moći i globalne trendove koji ubrzano stvaraju nove i mijenjaju stare društvene obrasce. Unatoč tome, pozicija države kao osnovne jedinice u međunarodnim poslovima, čija je glavna preokupacija očuvanje vlastite sigurnosti, i dalje je u fokusu mnogih studija o sigurnosti, što je rezultat nekoliko faktora: države su u većoj mjeri od drugih političkih institucija bile oblikovane međunarodnom politikom, jedinstvene su u odnosu na druge aktere po uspjehu u koncentriranju moći, stvorile su čvrstu bazu osjećaja odanosti i identiteta kod ljudi te su postigle uspjeh u stvaranju velikih, moćnih i učinkovitih zajednica (Morgan, 2010). Drugo pitanje tiče se vanjskih i unutarnjih prijetnji nacionalnoj sigurnosti. Sigurnosne studije bile su sklone baviti se vanjskim prijetnjama više nego unutarnjim, što zbog povezanosti koncepta sigurnosti s idejom suvereniteta i zaštite određenog teritorija, što zbog političkih konotacija Hladnog rata unutar kojih su se razvile. Upravo je bavljenje vanjskim prijetnjama za vrijeme blokovske podjele Hladnog rata, prouzročeno ideološkim razlikama, razlog zbog kojeg je institucionalizacija sigurnosti prešla s nacionalne na međunarodnu razinu, a nacionalna sigurnost kao terminološki okvir sigurnosnih studija ustupila je mjesto međunarodnoj, jer je potonja bila utjecajnija u razvoju discipline sigurnosnih studija (Buzan, Hansen, 2009). Završetkom Hladnog rata javljaju se etnički konflikti i građanski ratovi, što sa sobom povlači pitanja unutardržavne stabilnosti i kohezije (Buzan, Hansen, 2009 prema Posen, 1993; Van Evra, 1994; Kaufman, 1996) pa mnogi teoretičari unutar sigurnosnih studija prilikom kreiranja svojih istraživanja sve više uključuju i unutarnje prijetnje sigurnosti. „Treće pitanje odnosi se na širenje sigurnosti izvan vojnog sektora i uporabe sile“ (Buzan, Hansen, 2010:12). I u ovom slučaju okolnosti Hladnog rata odigrale su veliku ulogu u kreiranju sigurnosnih politika pa je tako nacionalna sigurnost gotovo postala sinonim za vojnu sigurnost (Buzan, Hansen, 2009). Iako su paralelno razvijane mirovne studije pokušavale skretati pozornost i na druge sigurnosne probleme, teoretičari sigurnosnih studija okreću se sigurnosnim problemima u drugim, nevojnim sektorima tek krajem Hladnog rata i smanjenjem tenzija među blokovima. Osamdesetih godina Barry Buzan među prvima u svom djelu *People, States and*

Fear (1983.) nudi rješenje širim pristupom, dijeleći sigurnosti na pet sektora: vojni, ekonomski, društveni (socijetalni), politički i sektor okoliša (Buzan, 1983). Konačno, četvrto pitanje bavi se problematiziranjem neraskidive povezanosti sigurnosti s dinamikom prijetnji, opasnosti i hitnosti. Hladnoratovska politika nije ostavljala mjesta nedoumici u pitanjima napada, podređenosti i dominacije, a takva klima proizvela je sigurnosnu dilemu – stanje koje je John Herz opisao kao začarani krug u kojem su međusobno suprotstavljene strane tjerale jedna drugu na konstantno pojačavanje moći kako bi izbjegle ranjivost i ojačale vlastitu sigurnost (Buzan, Hansen, 2009 prema Herz, 1950). Sudionici sigurnosne debate iz razdoblja ranih devedesetih bavili su se analizom opasnosti, ekstremnih mjera i hitnosti u okviru tumačenja sigurnosnih problema te su nastojali uvidjeti koliko bi drugačija logika iza definiranja ovih koncepata utjecala na promjenu u referentnom objektu i proširivanje samog koncepta sigurnosti (Buzan, Hansen, 2009). Iza razvoja sigurnosnih studija stoje brojni čimbenici, a kao najvažnije Buzan i Hansen ističu politiku velikih moćnika, stupanj razvoja tehnologije, događaje na svjetskoj sceni koji su utjecali na razumijevanje i izgradnju odnosa i praksi u sigurnosnoj domeni, dinamiku akademske debate te razvoj institucija koje su omogućile identificiranje i strukturiranje međusobno sličnih struja misli i akumulaciju znanja o sigurnosnim pitanjima (Buzan, Hansen, 2009).

3.2. Evolucija teorija o sigurnosti

Unutar sigurnosnih studija postoje brojne teorije i struje mišljenja koje se međusobno razlikuju s obzirom na polazišna stajališta i društveno povijesne okolnosti u kojima su nastale. Ovaj pregled uključuje najistaknutije perspektive koje pružaju uvid u probleme i izazove s kojima se suočavaju sigurnosni teoretičari i koje su dominirale u sigurnosnim studijama od njihovog nastanka, a relevantne su za shvaćanje nacionalne sigurnosti kao koncepta koji i danas ima ključnu ulogu u državnim i međunarodnim politikama. Prije samog pregleda bitno je istaknuti da je glavni događaj koji je okvirno razdvojio tradicionalne sigurnosne teorije od suvremenih bio završetak Hladnog rata, ali čini se da se i današnje doba bitno razlikuje od prvobitnog posthladnoratovskog razdoblja po istaknutom valu terorizma koji od početka dvadeset i prvog stoljeća zadaje nove brige teoretičarima sigurnosti i „predstavlja novu fazu međunarodnih odnosa i međunarodne sigurnosti“ (Bilandžić, 2014:93).

3.2.1. Tradicionalni pristupi sigurnosti

Iako sustavno proučavanje sigurnosti počinje tek u dvadesetom stoljeću, određene temelje i smjernice o pitanjima sigurnosti možemo pronaći i ranije, u radovima Thomasa Hobbesa u sedamnaestom i Carla von Clausewitza u devetnaestom stoljeću. Thomas Hobbes je smatrao da nesigurnost proizlazi iz činjenice da su ljudske perspektive spram načina života i društvenih prioriteta po naravi različite i neusklađive te da su ljudi, kako bi postigli ono što žele, u stanju upotrijebiti bilo koja raspoloživa sredstva pa tako i silu. Upravo zbog toga, smatrao je da mora postojati određeni oblik nadmoćne sile koju je on nazvao *Levijatan*, a „koja izaziva strahopoštovanje da se uvede red, određen kao prisilno usklađivanje sukobljenih ljudskih volja“ (Kolodziej, 2011:51). Sigurnosna dilema prema tome ne proizlazi nužno iz političkih, ekonomskih, religijskih ili socijalnih razlika u društvu, već je ona „ukorijenjena u pojedincima i njihovim sukobljenim osobnim i društvenim preferencijama“ (Kolodziej, 2011:64). Vodeći se Hobbesovim stajalištima, Clausewitz zaključuje kako je međusobni poredak država u trajnom stanju nesigurnosti, jer i njih kao i pojedince karakteriziraju suprotstavljeni interesi. Ono što države bitno razlikuje od pojedinaca jest nepostojanje vrhovnog autoriteta u obliku Levijatana na međunarodnoj razini, zbog čega one ulaze u borbe za nadmoć i prevlast kako bi očuvale svoju samostalnost i neovisnost. Unatoč velikom značaju za napredak društvenih zajednica, Clausewitz je primijetio da pojava suverenih nacionalnih država nije riješila problem sigurnosne dileme, štoviše, ona postaje ugrađena u ovakav oblik poretka jer očuvanje sigurnosti i interesa vlastitog teritorija i stanovništva podrazumijeva veće naoružanje, što sa sobom povlači i potrebu za većim naoružanjem kod drugih država (Kolodziej, 2011). Hobbes i Clausewitz dijele međusobno slične ideje koje predstavljaju začetke bavljenja sigurnosnim pitanjima modernog doba i koje, iako ne donose odgovore i objašnjenja potrebna u suvremenim sigurnosnim studijama, pomažu u razmišljanju o sigurnosti općenito jer su autori uspjeli „sistematizirati ponašanje svih aktera – ljudi i institucija – u pogledu sigurnosti bez obzira na vrijeme, prostor i društvene okolnosti“ (Kolodziej, 2011:46).

Institucionalizacija sigurnosnih studija svoje korijene pronalazi u novonastalim društveno-političkim prilikama koje su sa sobom donijeli kraj Drugog svjetskog rata i pojava nuklearnog oružja, stvorivši izazove koje dotadašnja vojna učenja nisu mogla u potpunosti pokriti, što je otvorilo mjesto zasebnoj kategoriji znanja – strateškim studijama. Strateške studije su vojnom vodstvu pridružile civilne stručnjake kombinirajući dotadašnje vojne ekspertize s društvenim i prirodnim znanostima pri čemu je sigurnost kao glavni cilj

zamijenila dotadašnje ciljeve poput obrane i nacionalnih interesa (Wæver, Buzan, 2010). S obzirom na moguće implikacije nove globalne klime međusobnog zaoštavanja odnosa svjetskih sila i razvoja nuklearnog oružja, porasla je potreba za razvojem strategija koje bi omogućile izbjegavanje, a ne vođenje ratova. „Težište se pomaknulo s taktičke i operativne razine na istinski dugoročnu strategiju, te s upotrebe određene tehnologije na ciljani razvoj brzo promjenjivih tehnologija za budućnost“ (Wæver, Buzan, 2010:438). U razvoju strateških studija prednjačile su Sjedinjene Američke Države čija su državna tijela radila na integraciji različitih znanja koja su 1947. godine preoblikovali u *Strategiju nacionalne sigurnosti*. Okosnicu strateških studija pedesetih i šezdesetih godina dvadesetog stoljeća, koje se često naziva i *Zlatnim dobom*⁴ sigurnosnih studija, činile su teorija igara i nuklearna strategija u vidu teorije odvrćanja, koje su zbog razvijanja mogućih scenarija tada neizvjesne situacije omogućile teorijsku kreativnost u akademskim krugovima i istovremeno poslužile političarima kao smjernice u vođenju vanjske politike (Wæver, Buzan, 2010). Kao rezultat tih intelektualnih napora nastaju prve studije, literatura i radovi vezani uz pitanje sigurnosti čime su otvorena vrata kasnijoj institucionalizaciji i povezivanju teme s drugim disciplinama i poljima izučavanja, a *strateške studije*, kao termin korišten za objašnjavanje sigurnosnih pitanja, sve češće zamjenjuje, a u konačnici i potpuno preuzima, širi termin *sigurnosne studije*. Usporedno sa strateškim studijama problemom sigurnosti bavile su se i mirovne studije. I dok su strateške studije, unatoč tome što su sadržavale civilnu notu, uglavnom bile koncentrirane na bavljenje temama poput rata, uporabe sile, vojnim strategijama i strategijama za izbjegavanje sukoba, glavno obilježje mirovnih studija je njihova interdisciplinarnost prilikom sustavnog i ozbiljnog izučavanja pristupa vanjskoj politici kroz perspektivu mira, a ne rata. Mirovne studije razvile su se pedesetih godina dvadesetog stoljeća kao odgovor na neuspjehe društva koji su rezultirali Prvim i Drugim svjetskim ratom i potencijalnim nuklearnim ratom koji se tada počeo zakuhavati. „Kombinacija ranih godina utrke u nuklearnom naoružanju, lokanih ratova hladnoratovske ere (...) te nasilje u velikom broju kolonija, doprinijela je percepciji duboke nestabilnosti svijeta“ (Rogers, 2010:55) što je izazvalo zabrinutost u intelektualnim krugovima na području Sjeverne Amerike i zapadne Europe gdje su provedeni najraniji radovi o mirovnim studijama. Zbog interdisciplinarnog

⁴ *Zlatno doba* sigurnosnih studija odnosi se na razdoblje pedesetih i šezdesetih godina dvadesetog stoljeća koje je označeno kao formativni period razvoja discipline strateških studija. U ovom razdoblju, vođeni intelektualnim interesom i političkim okolnostima koje su zahtijevale hitnost u donošenju odluka, autori s brojnih područja i znanstvenih disciplina, pod pokroviteljstvom javnosti i pomoću obilatih resursa nuklearne strategije, proizveli su niz djela koja su se bavila prvenstveno strategijama nuklearnog odvrćanja (Buzan, Hansen, 2009 prema Brodie, 1946, 1959; Kissinger, 1957; Osgood, 1957; Kahn, 1960, 1962; Rapaport, 1960, 1964; Schelling, 1960, 1966; Snyder, 1961; Singer, 1962; Green, 1966; Morgan, 1977).

karaktera i globalno-orijentiranog pristupa problemima, mirovne studije ubrzo su pridobile naklonost brojnih stručnjaka pa se tako diljem svijeta osnivaju instituti i centri te se potiče tiskanje istraživačkih časopisa. Nakon početnih preokupacija posljedicama Prvog i Drugog svjetskog rata te utjecajima Hladnog rata, mirovne studije se sedamdesetih godina okreću i drugim velikim međunarodnim pitanjima među kojima su briga za okoliš i održivi razvoj te problem siromaštva i sve veći ekonomski jaz među državama. Po završetku Hladnog rata „pitanja okoliša i razvoja ostala su predmetom proučavanja i došlo je do značajnog porasta u istraživanjima tehnika posredovanja te ostalih oblika rješavanja sukoba, održavanja mira te izgradnje mira nakon završetka sukoba“, a mirovne studije su se prilagodile „posthladnoratovskom svijetu mnogo lakše od mnogih centara za međunarodne odnose, koji su u značajnoj mjeri posrtali pred utjecajem takve neočekivane promjene“ (Rogers, 2010:61). Danas su mirovne studije kao posebno polje istraživanja obilježene nizom značajki: temeljne uzroke narušavanja mira prepoznaju ne samo u ratnim sukobima, nego i velikom opsegu klasnih, rasnih ili rodničkih nejednakosti i podjela; u izučavanjima inzistiraju na interdisciplinarnom pristupu; nastoje pronaći načine za mirno rješavanje sporova i nenasilne transformacije; analize provode na više razina; zagovaraju globalnu i multikulturnu perspektivu; iako su po prirodi analitičke, velik broj mirovnih studija ima i normativan karakter; odlikuju se uskom povezanošću teorije i prakse (Rogers, 2010 prema Rogers i Ramsbotham, 1999).

Hladnoratovska okolina proizvela je dva dominantna pristupa izučavanju sigurnosti u okviru studija o sigurnosti: realistički i liberalistički. Oba pristupa primarno su fokusirana na državu koja je bila središnji akter u međunarodnim odnosima te je predstavljala glavni referentni objekt u sigurnosnim pitanjima. „Državna sigurnost sadrži četiri osnovna elementa: fizičku sigurnost, autonomiju, razvoj i vlast“ (Morgan, 2010:30), pri čemu fizička sigurnost podrazumijeva sigurnost od fizičkog napada, autonomija znači slobodu od kontrole i primanja naredbi od drugih, razvoj predstavlja osiguravanje pristupa ekonomskim, društvenim, političkim i drugim prilikama za naciju, a komponenta vlasti podrazumijeva moć, domet i legitimitet u upravljanju područjem vlastite vladavine (Morgan, 2010). Realistički pristup međunarodni prostor vidi kao područje na kojem vlada anarhija jer ne postoji vrhovna institucija moći koja je iznad svih država, zbog čega su odnosi između država i njihovih vlada nesigurni. Do anarhije za klasične realiste dolazi zbog nepostojanja međunarodne vlasti, zbog čega ne postoji niti zajedništvo među državama te su odnosi među njima natjecateljski i nasilni, a moderni realisti im se pridružuju u stavu naglašavajući da nedostatak zajedništva

proizlazi iz sebičnog karaktera država i njihovog oslanjanja samo na vlastite snage, zbog čega im je međusobna interakcija i suradnja ograničena (Morgan, 2010). Sve to stvara rizičnu okolinu u kojoj su države prisiljene brinuti za vlastitu zaštitu, a najbolje sredstvo zaštite, tvrde realisti, je moć u obliku vojne sile. „Temeljna sastavnica političke moći je vojna snaga“ (Morgan, 2010:35), a međunarodna politika je u suštini borba za moć koja proizvodi rivalstvo među državama. To rivalstvo predstavlja ozbiljan problem jer potencira sigurnosnu dilemu – stanje u kojem države razvijaju dodatnu vojnu moć za obranu i istovremeno povećavaju sposobnost napada, čime u želji da postignu veći stupanj sigurnosti, zapravo mogu učvrstiti i povećati vlastitu nesigurnost (Morgan, 2010). Realistički pristup skoro u potpunosti odbacuje mogućnost bilo kakve učinkovite suradnje među državama u pitanjima sigurnosti, jer smatra da moćne države „previše cijene autonomiju i suverenost u odnosu na suradnju koja je potrebna da bi se stvorila transnacionalna vlada, učinkovito međunarodno pravo u osjetljivim temama i trajno obvezujući sporazumi o važnim sigurnosnim pitanjima“ (Morgan, 2010:37). Hans J. Morgenthau, jedan od vodećih teoretičara klasične realističke perspektive, smatra da je potreba za dominacijom, kao jedan od glavnih elemenata ljudskih društava, ugrađena u sve njegove razine, od obiteljskih, preko profesionalnih, do državnih (Morgenthau, 1948). U pozadini svih oblika državnih politika spram određenih ciljeva i interesa, koji mogu biti predstavljeni kao religijski, ekonomski, oslobodilački, prosperitetni, socijalni, ili bilo koji drugi, nalazi se moć kao ključni element, te se svi politički fenomeni, tvrdi Morgenthau, mogu reducirati na jedan od tri moguća obrasca vođenja politike: zadržavanje moći, povećanje moći ili iskazivanje moći (Morgenthau, 1948). U međunarodnoj sferi realistički pristup priznaje tri tipa distribucije moći među akterima: multipolarnu, bipolarnu i unipolarnu. Multipolarna distribucija se odnosi na strukturu moći u kojoj tri ili više država imaju puno više moći od ostalih država, što stvara prividnu ravnotežu jer ne postoji jedinstven centar moći koncentriran u rukama jedne ili više država. Kako bi onemogućile takav razvoj događaja te osigurale opći red i umanjile nestabilnost, sve države se trude biti donekle sigurne, što u konačnici rezultira sustavom u kojem nema visokog stupnja sigurnosti, nego je istaknuta niska razina nesigurnosti (Morgan, 2010). Bipolarna distribucija moći adekvatno je prikazana u kontekstu Hladnog rata gdje su sustavom dominirale dvije jake sile među kojima je odnos bio natjecateljski te je uglavnom prevladavala nesigurna klima. Iako ovakav oblik odnosa sa sobom donosi opasnost od pojave sukoba, pojedini analitičari smatraju da za razliku od multipolarne, bipolarna struktura omogućuje jednostavnije rješavanje sporova i učinkovitije dogovore i suradnju na planu uvođenja reda i smanjenja nesigurnosti (Morgan, 2010). „U unipolarnoj distribuciji jedna država, ili skupina država je daleko moćnija od svih drugih“

(Morgan, 2010:38) te se naziva hegemonom. Iako je ovakav oblik međunarodne strukture potencijalno nesiguran, nerijetki su slučajevi gdje se pokazalo da hegemon zbog želje za održavanjem pozicije može inzistirati na suradnji s drugim državama te svoju moć usmjeravati u poticanje i pomaganje drugih država kako bi se uspostavili mir i sigurnost (Morgan, 2010). Klasični realisti smatraju da su države i oni koji kontroliraju državne resurse racionalni akteri koji sve svoje odluke donose s obzirom na ishod u odnosu na njihovu relativnu moć i položaj među drugim državama (Kolodziej, 2011). Slični stavovi nastavljaju se i u neorealističkoj reviziji ove perspektive, koja je najbolje opisana u radovima Kennetha Waltza (Kolodziej, 2011 prema Hobsbawm, 1969, 1975; Waltz, 1979, 1954, 1964, 1981, 1993, 1997). Za razliku od klasičnih realista, neorealistička perspektiva kao glavnog aktera moći ne ističe države, nego sustav država, čija struktura materijalnog nasilja kroji državno djelovanje u smjeru neprestane brige za svoj opstanak i sigurnost (Kolodziej, 2011). Neorealistička perspektiva ističe da su opstanak i sigurnost glavni ciljevi državnog djelovanja, a da je državna moć samo jedan od mehanizama koji omogućuje uspjeh „u postizanju konkurentskog mjesta u neprestanoj borbi država da prežive i spriječe bilo koju državu ili skupinu država da ugrozi njihove sigurnosne interese“ (Kolodziej, 2011:113).

Za razliku od realističke perspektive čija tradicija se proteže do najranijih oblika političke misli, korijeni liberalističke perspektive leže u prosvjetiteljstvu osamnaestog stoljeća, a nagli razvoj doživljava nakon Prvog svjetskog rata. Zagovaratelji liberalističkog pristupa slažu se s realistima u pogledu države kao glavnog aktera međunarodne politike te priznaju postojanje elemenata anarhije u toj politici. Međutim, smatraju da osim države postoje i drugi važni akteri koji kroje međunarodne odnose te da anarhija koja vlada među njima nije nužno štetna kao što to tvrdi realistička perspektiva. Država nije glavni akter sama po sebi te njezina unutarnja i vanjska politika ovisi o vladi, odnosno političkoj eliti koja se nalazi na vlasti. S obzirom na to da različite političke elite imaju drugačije ideale, vrijednosti, snagu i interese, kakva će biti državna politika ovisi isključivo o poziciji pojedine elite u strukturi vlasti neke države. U kojoj će mjeri pojedini prethodno navedeni elementi sigurnosti države (fizička sigurnost, autonomija, razvoj i vlast) biti istaknuti kao važni u krojenju sigurnosne politike također ovisi o stavovima političkih dužnosnika koji se trenutno nalaze na vlasti. „Liberalistička perspektiva značajan naglasak stavlja na opstanak države, a manji na autonomiju. Njezine pristaše očekuju pojavu državne autonomije i obično podržavaju dogovore koji ju smanjuju, ali koji potiču razvoj, uključujući međunarodne interakcije koje promiču razvoj čak i ako nagriza suverenost. Ovo uključuje snažnu podršku multilateralnim sporazumima i institucijama koji uključuju zamjenu dijela autonomije za bolje upravljanje

međunarodnim poslovima“ (Morgan, 2010:43). Liberalistička perspektiva ističe da međudržavna povezivanja u institucije i saveze pod određenim uvjetima i pravilima umanjuju anarhiju u međunarodnom prostoru, a zajednička suradnja omogućuje uvođenje reda i povećavanje stabilnosti. Ovakva interakcija naziva se pluralističkom sigurnosnom zajednicom, što znači da međusobni odnosi počivaju na suverenosti država te da je zajednica sigurna jer se članovi ne boje jedni drugih (Morgan, 2010 prema Adler, Burnett, 1998). Idealan međunarodni sustav za pristaše liberalističke perspektive je onakav koji potiče međudržavnu razmjenu i interakciju na političkom, gospodarskom (trgovinskom), informacijskom, tehnološkom, kulturnom i drugim područjima, jer smatraju da takve politike pomažu „u ograničavanju nesporazuma i krivih percepcija, olakšavaju suradnju, grade zdravu međuovisnost i poštivanje zajedničkih interesa, što sve smanjuje mogućnost sukoba i rata“ (Morgan, 2010:44). Za razliku od realističke perspektive, liberalistička perspektiva ima optimističan karakter te pod pokroviteljstvom demokracije, kapitalizma te povećanog nacionalnog razvitka i međusobnih interakcija, vidi budućnost razvoja država i njihovih međusobnih odnosa u pozitivnom svjetlu (Morgan, 2010).

Osim realističke i liberalističke perspektive, stavove o sigurnosnim pitanjima za vrijeme Hladnog rata imale su i marksističke struje u čijoj analizi sustav međunarodne politike čine „klase i njihovi predstavljajući ekonomski entiteti, koji posljedično dominiraju državama i koriste državnu moć kako bi slijedile svoje vlastite interese“ (Morgan, 2010:32). Prožeta kapitalizmom, međunarodna politika podrazumijeva diskrepanciju u odnosima moći, pri čemu se moćnije države međusobno sukobljavaju oko istih ekonomskih interesa i istovremeno iskorištavaju one slabije za resurse i jeftinu radnu snagu. Marksisti se s realistima slažu oko natjecateljskog i suparničkog karaktera odnosa među državama te oko konfliktne, nesigurne i nasilne međunarodne kapitalističke politike (Morgan, 2010). S liberalistima pak marksistički pristup dijeli ideju da ponašanje vodećih struktura države ne ovisi o međunarodnoj zajednici nego o unutardržavnim elitama koje ih kontroliraju kao i da je međunarodna politika podložna promjeni jer se konstantno razvija i evoluira (Morgan, 2010).

3.2.2. Suvremeni pristupi sigurnosti

Od kraja Hladnog rata naovamo svjedoci smo velikih promjena koje su intelektualnim krugovima postavile brojne izazove tražeći nove načine shvaćanja i interpretiranja društva i njegovih kretanja. Sigurnosne studije samo su jedno od brojnih problemskih područja koja u političkim, socioekonomskim i znanstvenim krugovima postaju predmet kritike i zahtijevaju

ili napuštanje starih postavki i stvaranje novih, ili određeni stupanj preobrazbe i prilagodbe novim društvenim uvjetima. Ono što koncept sigurnosti izdvaja od ostalih problematičnih koncepata i zbog čega su se pojavile kritike upućene tradicionalnom shvaćanju sigurnosti je njegova povezanost s državom kao institucijom koja ima monopol nad sredstvima sile. Tradicionalne sigurnosne studije koncentrirane su na proučavanje prijetnje, korištenja i kontrole vojne sile pri čemu privilegiraju poziciju države uz pretpostavku da je ona primarni objekt zaštite, što svodi cjelokupnu ideju sigurnosti na vojnu sigurnost (Mutimer, 2010). Iako se tradicionalizam uvelike zadržao i u posthladnoratovskom razdoblju, kao odgovor na takvu interpretaciju sigurnosti i na globalne promjene u društvenim trendovima devedesetih godina dvadesetog stoljeća javljaju se autori s novim idejama i pristupima sigurnosti. Glavna namjera tih autora bilo je proširivanje i produbljivanje sigurnosnih tema i problema, nastalo kao rezultat želje za nadvladavanjem uskih pogleda na sigurnost nastalih u razdoblju Hladnog rata i razvojem „samosvjesne kritičke perspektive unutar sigurnosnih studija“ (Mutimer, 2010:74 prema Williams i Krause, 1997:vii). Najistaknutiji pristupi proširivanja i produbljivanja sigurnosti u posthladnoratovskom razdoblju razvijeni su u okviru konstruktivizma, postkolonijalizma, koncepta sigurnosti čovjeka, Kritičkih sigurnosnih studija, feminizma, Kopenhaške škole i poststrukturalizma (Buzan, Hansen, 2009).

3.2.2.1. Konstruktivizam

Konstruktivizam se krajem osamdesetih i početkom devedesetih unutar teorija međunarodnih odnosa nametnuo kao posebna struja mišljenja kritizirajući tradicionalne postavke međunarodnih i sigurnosnih studija povezane s realizmom i liberalizmom. Nicholas Onuf, jedan od začetnika tog pravca, odbijao je definirati konstruktivizam kao posebnu teoriju s paradigmom alternativnom dotadašnjim vladajućim teorijama, smatrajući da on predstavlja „način proučavanja ljudskih odnosa“ i kao takav „vrijedi za sva polja društvenog istraživanja“ (Kolodziej, 2011:206 prema Onuf, 1998:58). Velika prednost konstruktivizma i njegovih konceptualnih alata u izučavanju sigurnosti je u tome što predstavlja ljude i države kao društvene konstrukte podložne neograničenom broju prepravljanja i promjena (Kolodziej, 2011). Prema zaključcima konstruktivizma, društveno konstruirani subjekti i strukture koji se uspostavljaju kroz političku praksu čine dio društvenog svijeta koji nije objašnjiv objektivnom spoznajom jer je i sama spoznaja dio tog društvenog svijeta. Društveni svijet je stoga prikladnije analizirati interpretativnom metodom i kontekstualnim razumijevanjem, a ne izgradnjom teorije čija je svrha generalizirati objašnjenje smisla tvrdnji o uzrocima određenih

pojava (Mutimer, 2010). Konstruktivisti „teoriju ne doživljavaju tek kao način da se objasni društveno ponašanje ili kao neki oblik objektivne istine“ već smatraju da su tvrdnje „o nekom posebnom ili teorijskom znanju jednostavno „govorni akti““ (Kolodziej, 2011:207). S obzirom na to da je u vremenu u kojem je nastajao dominirao neorealistički pristup teorijama međunarodnih odnosa, mnoge inicijalne postavke konstruktivizma izgrađene su oko kritike neorealističkih ideja i zaključaka. Veliku kritiku konstruktivisti su uputili neorealističkom poimanju države kao nečeg što je dano i čiji interesi su stalni i bezvremeni, ističući da je država društveni konstrukt i da, kao i svi drugi politički akteri, ima različite identitete koji shodno tome proizvode raznolike materijalne i nematerijalne interese (Kolodziej, 2011). Sljedbenici konstruktivizma među sobom su se podijelili na manje radikalnu konvencionalnu struju – koja je smatrala da ima zadatak unutar tradicionalno definiranih sigurnosnih studija objasniti nacionalnu i vojnu državno-orijentiranu sigurnost konceptualnim, a ne materijalnim faktorima (Buzan, Hansen, 2009 prema Katzenstein, 1996) i kasnije na kritičku struju – koja se bavila analizom historijske i diskurzivne konstitucije identiteta i sigurnosnih politika (Buzan, Hansen, 2009 prema Katzenstein *et al*, 1998). Unatoč tome, stavovi da je „sve znanje društveno konstruirano“ (Kolodziej, 2009:212) i da je to znanje „resurs koji ljudi rabe u svakodnevnom životu za konstrukciju društvene stvarnosti, kao i teorije, koncepti, značenja i simboli koje znanstvenici rabe kako bi protumačili društvenu stvarnost“ (Kolodziej, 2009:212-213 prema Adler, 2002:95) široko su prihvaćeni ne samo među svim konstruktivistima, nego i među mnogim drugim autorima zagovarateljima ostalih pristupa izučavanju sigurnosti. Keith Krause primjerice „učenja o Kritičkim sigurnosnim studijama organizira unutar tri pravca: konstrukcija prijetnji i odgovora, konstrukcija objekata sigurnosti te mogućnosti transformiranja sigurnosne dileme“ (Mutimer, 2010:87) čime one dobivaju karakter studija koje se bave „socijalnom konstrukcijom sigurnosti“ (Mutimer, 2010:88 prema Eriksson, 1999:318). Pripadnici Kopenhaške škole također koriste konstruktivističke konceptualne alate prilikom opisivanja svoje značajne teorije o sekuritizaciji te u promatranju sigurnosti kao intersubjektivne i društveno konstruirane kategorije (Buzan, Wæver, de Wilde, 1998).

3.2.2.2. *Postkolonijalizam*

U okviru društvenih i humanističkih znanosti devedesetih godina veliku ulogu u kreiranju brojnih pristupa imali su postkolonijalni teoretičari koji su se pridružili određenim strujama teoretičara međunarodnih odnosa u kritici Zapadno-orijentiranog koncepta države.

Sukladno tome, porasla je i „potreba za konceptualizacijom sigurnosti koja je priznavala specifičnost Trećeg svijeta“ (Buzan, Hansen, 2009:200) pa su se mnogi zagovaratelji postkolonijalne teorije uključili u debate o produbljivanju i proširivanju sigurnosti. Još je osamdesetih u svom djelu *People, States and Fear* Barry Buzan istaknuo da postoji problem u baziranju širokog međunarodnog sustava na univerzalnom europskom modelu teritorijalne države i u kreiranju hladnoratovskih sigurnosnih teorija i politika usmjerenih na bipolarnu podjelu između Istoka i Zapada koja je isključivala države Trećeg svijeta (Buzan, 1983). Treći svijet je za vrijeme i nakon Hladnog rata bio poprište brojnih unutardržavnih sukoba poput ratova protiv režima te građanskih i plemenskih sukoba, koji su prouzrokovani slabim državnim strukturama nastalim uslijed procesa dekolonizacije. Način na koji je koncept *nacije* uveden u bivše kolonije od strane kolonijalnih moćnika i lokalnih elita koje su u tome vidjele ispunjenje vlastitih političkih aspiracija, protivio se teritorijalnim, etničkim, religijskim, geografskim ili kulturno-povijesnim tradicijama tamošnjeg naroda (Acharya, 1997 prema Steinbach, 1982). Države su često popuštale pritiscima režima čiji pripadnici su se pod svaku cijenu nastojali očuvati svoje političke pozicije, zanemarujući sigurnosne interese vlastitog naroda. Osim toga, unutardržavni sukobi u zemljama Trećeg svijeta rezultirali su širom regionalnom nestabilnošću koja je zatim prouzrokovala slab ekonomski razvoj, teške socijalne prilike te ekološke i zdravstvene probleme. Postkolonijalni teoretičari smatraju da navedeni sigurnosni problemi koji okupiraju Treći svijet mogu biti od pomoći prilikom uvida u ograničenja dominantnih shvaćanja sigurnosti koja se tiču promatranja sigurnosnih prijetnji uglavnom na međudržavnoj razini, isključivanja nevojnih aspekata iz sigurnosnih programa i oslanjanje na globalne odnose moći kao legitimne i učinkovite instrumente međunarodnog poretka (Acharya, 1997). Regionalna nesigurnost prouzrokovana unutardržavnim sukobima i danas je problem u slabije razvijenim zemljama svijeta, ali su danas zahvaljujući naporima postkolonijalnih teorija prepoznati kao prijetnja međunarodnom poretku. Uključivanje postkolonijalnih kategorija u programe sigurnosnih studija stvara bazu za promišljanje o potrebama međunarodnog poretka, čije norme, principi i institucije moraju biti produkt ne samo globalnih, nego i lokalnih i regionalnih struktura moći (Acharya, 1997).

3.2.2.3. Koncept sigurnosti čovjeka

Proširivanje i produbljivanje sigurnosti bilo je u velikoj mjeri potaknuto i rastućom potrebom za stvaranjem zadovoljavajućih uvjeta na razini sigurnosti pojedinaca. Nakon završetka Hladnog rata i dalje prisutni problemi unutardržavnih sukoba i drugih nevojnih

prijetnji sigurnosti poput siromaštva, bolesti ili ekonomskih neprilika predstavljaju ozbiljnu ugrozu ljudima i zahtijevaju veći interes sigurnosnih teoretičara. *Program Ujedinjenih Naroda za razvoj* (eng. „United Nations Development Programme“) 1994. godine objavio je *Izvešće o ljudskom razvoju* (eng. „Human Development Report“) iz kojeg je proizašao koncept sigurnosti čovjeka koji se uz čvrstu institucionalnu bazu razvio u novi pristup izučavanja sigurnosti. *Izvešće o ljudskom razvoju* između ostalog ustvrdilo je da se tumačenje koncepta sigurnosti u okviru zaštite teritorija od vanjskih prijetnji, zaštite nacionalnih interesa od stranih politika i globalne prijetnje od nuklearnih opasnosti predugo zadržalo te da je taj koncept više bio povezan uz sigurnost nacionalnih država nego sigurnost ljudi (*Izvešće o ljudskom razvoju*, 1994). *Izvešće o ljudskom razvoju* stoga ističe da se sigurnost čovjeka treba okarakterizirati kao univerzalan, međuzavisan, preventivno nastrojen i ljudski-orijentiran koncept koji pretpostavlja dva aspekta sigurnosti – „osiguranje od kroničnih prijetnji poput gladi, bolesti i represije“ i „zaštita od naglih i opasnih poremećaja u obrascima svakodnevnog života“ (*Izvešće o ljudskom razvoju*, 1994:23). Ovakvi zaključci podrazumijevali su proširenje koncepta na nove prijetnje i sektore sigurnosti poput hrane, zdravlja, okoliša, porasta populacije, razlika u ekonomskim prilikama, migracija, krijumčarenja droge i terorizma (Buzan, Hansen, 2009). Koncept sigurnosti čovjeka interdisciplinarne je prirode i zahtjeva angažiranost velikog broja raznih pristupa i studija, kao i primjenu u programima i planovima državnih dužnosnika u vođenju politika usmjerenih na zaštitu svojih državljana.

3.2.2.4. Kritičke sigurnosne studije

Naziv *Kritičke sigurnosne studije*⁵ nastao je kao rezultat rasprava za vrijeme i nakon konferencije *Strategije u sukobu: Kritički pristupi sigurnosnim studijama* održane na Sveučilištu York u Torontu 1994. godine. Keith Krause i Michael C. Williams iskoristili su naziv kao naslov svoje knjige *Kritičke sigurnosne studije: Koncepti i slučajevi* koja je otvorila

⁵ Različiti autori koriste termin „Kritičke sigurnosne studije“ na dva različita načina. Neki autori (Krause i Williams 1997; Krause; 1998; Walker, 1997; Ayoob, 1997; Collins, 2010; Mutimer, 2010; Bilgin, 1999), u svojim radovima ističu da se radi o orijentaciji u svim pristupima sigurnosti i trendovima njezinog izučavanja koje karakterizira bilo kakav oblik kritike spram tradicionalnih pristupa sigurnosti najčešće upućenih realističkoj perspektivi, koja promatra sigurnost kao problem u domeni države i koji su koncentrirani na uporabu sile i vojne moći kao glavnih načina sigurnosnih djelovanja. Druga skupina autora (Booth, 1991,2005; Wyn Jones, 1995, 2005; Buzan i Hansen, 2009; Dunne i Wheeler, 2004; van Munster, 2007; Williams, 2005, 2008; Bilgin, 2008; Bellamy, 2005) koristi drugačije tumačenje te pristupe koji se bave kritikom tradicionalističkih sigurnosnih postavki ne nazivaju zajedničkim nazivom, već inzistiraju na promatranju sigurnosnih problema u širem okviru izučavanja kojeg karakteriziraju preispitivanje referentnog objekta te proširivanje i produbljivanje sigurnosti, a *Kritičke sigurnosne studije* kao termin vežu isključivo uz Velšku školu i autore koji sigurnost promatraju u okviru kritičke teorije postmarksističke tradicije Frankfurtske škole.

vrata razvoju novih samosvjesnih kritičkih perspektiva sigurnosti (Mutimer, 2010). Prema Krauseu i Williamsu, glavna zadaća Kritičkih sigurnosnih studija trebalo je biti preispitivanje referentnog objekta sigurnosti, promišljanje o sigurnosti u širem kontekstu od onog koji podrazumijeva samo vojnu sigurnost i promjena u samom načinu proučavanja sigurnosti uz odbacivanje pretpostavke o objektivnosti koju su sadržavali tradicionalni pristupi (Mutimer, 2010). Iako je kritički odnos spram dotadašnjih studija o sigurnosti vrlo brzo odjeknuo u akademskim i intelektualnim krugovima te je privukao znanstvenike iz raznih teorijskih perspektiva (Mutimer, 2010), pokušaj šireg definiranja novog pravca suvremenih sigurnosnih studija u okviru Kritičkih studija kao krovnog naziva za sve pristupe nije se službeno zadržao. Umjesto toga, diljem Europe i SAD-a akademske struje otvaraju nove debate razvojem zasebnih studija o sigurnosti u okviru brojnih perspektiva i tema, a Kritičke sigurnosne studije etabliraju se kroz radove znanstvenika iz Aberyswtha i njihovih simpatizera kao zasebna škola mišljenja. „Ken Booth, Richard Wyn Jones i njihove kolege iz [tzv.] Velške škole zagovaraju stvaranje posebne kritičke sigurnosne teorije“ (Mutimer, 2010:86) čije ideje se trebaju zasnivati na postmarksističkoj teoriji međunarodnih odnosa proizašloj iz Frankfurtske škole. Kritičke sigurnosne studije smatraju da su države nepouzdana u pružanju sigurnosti i međusobno se previše razlikuju, zbog čega sigurnosne teorije utemeljene na državi kao referentnom objektu ne mogu biti cjelovite (Booth, 1991). Umjesto toga, potrebno je u fokus sigurnosti staviti pojedince, pogotovo one kojima trenutni svjetski poredak predstavlja izvor nesigurnosti i onemogućuje stabilnost i prosperitet (Buzan, Hansen, 2009 prema Wyn Jones, 1995). Inspirirani tezama Frankfurtske škole, pogotovo djelima Jürgena Habermasa, zagovaratelji kritičkog pristupa sigurnosti smatraju da je potrebno uspostaviti takvu teoriju koja će poticati „emancipacijski potencijal u interakciji i komunikaciji“ (Buzan, Hansen, 2009:207 prema Wyn Jones, 2005:223). Ken Booth ističe da je emancipacija potrebna ne samo u analizama i političkim praksama, već i kao glavni aspekt individualne sigurnosti, jer će emancipacija na razini pojedinaca i grupa uspostaviti sigurno političko društvo i na globalnoj razini. S obzirom na to da „sigurnost znači odsutnost prijetnji“, a emancipacija označava „oslobađanje ljudi od fizičkih i ljudskih ograničenja koje ih sprječavaju da provode ono što su slobodno izabrali raditi“, ono što tvori pravu sigurnost je „emancipacija, a ne moć ili poredak“ (Booth, 1991:319). Unatoč proliferaciji akademskih radova posvećenih preispitivanju sigurnosti, većina literature koja kritizira hladnoratovske pristupe sigurnosti i dalje je posvećena konceptualnim pitanjima, ili kako je to Ken Booth objasnio „razmišljanju o razmišljanju“ umjesto „razmišljanju o izvođenju“ (Bilgin, 1999:31 prema Booth, 1997:114). Ken Booth kritičku teoriju sigurnosti vidi istovremeno i kao teorijsko opredjeljenje i kao

političku orijentaciju, pri čemu ju kao teorijsko opredjeljenje predstavlja kao skup ideja koje kritički i trajno istražuju osnovne postavke sigurnosti, zajednice i emancipacije, dok kao politička orijentacija ima zadaću povećati sigurnosti emancipacijskom politikom i razvojem mreže zajednica na svim razinama (Mutimer, 2010 prema Booth, 2005).

3.2.2.5. *Feminizam*

Feminističke perspektive sigurnosti javljaju se sedamdesetih i osamdesetih godina u okviru debata oko pogleda na sigurnost kao individualnog naspram kolektivnog koncepta. Prvi zapisi koji uključuju kategoriju roda u studije o miru i sigurnosti proizašli su iz mirovnih studija, gdje su kroz ulogu žene kao njegovateljice promatrane razlike u odnosu na muškarce u pogledu na rat, mir i sigurnost, a ustanovljeno je da se žene više nego muškarci protive vojnim troškovima, intervencijama i iskorištavanju okoliša te iskazuju veću brigu u pitanjima siromaštva (Buzan, Hansen, 2009). Pokazalo se također i da žene imaju drugačije vrijednosti, sklonije su kooperaciji, favoriziraju holističke kritičke epistemološke pristupe i „više su zainteresirane za identificiranje alternativnih sigurnosnih sustava, nego za studije o vojnoj kontroli“ (Buzan, Hansen, 2009:139 prema Boulding, 1984:2-3). Prva struja feminizma u sigurnosnim studijama naglašavala je razlike u ulogama žena i muškaraca u sigurnosnim pitanjima, ističući kako su socijalizacijom oblikovane rodne uloge i koncepti muževnosti i ženstvenosti proizašli iz kompleksne političke povijesti i prakse koja je imala običaj postavljati muškarce u javnu, a žene u privatnu sferu djelovanja (Buzan, Hansen, 2009 prema Elshtain, 1981; Pateman, 1988). U feminističkim debatama osamdesetih prednjačila je ideja uključivanja žena i roda u referentne objekte sigurnosti, pri čemu je naglasak bio na rodu kao socijalnom a ne biološkom konceptu. Pristaše feminističke struje isticali su da žene pogađaju brojne nesigurnosti s kojima se muškarci ne suočavaju, a koje nisu nužno povezane s vojnom sigurnošću te su zbog toga manje vrednovane u pitanjima državne sigurnosti (Buzan, Hansen, 2009). Druga struja feminizma u sigurnosnim studijama početkom devedesetih označena je djelima J. Ann Tickner koja je ustvrdila da „nacionalna sigurnost države često oduzima prednost socijalnoj sigurnosti pojedinca“ (Buzan, Hansen, 2009: 140 prema Tickner, 1992:28) zbog čega je potrebno redefinirati referentni objekt sigurnosti i premjestiti ga s državne na individualnu razinu. Radovi J. Ann Tickner su imali velik utjecaj na feminističke pristupe sigurnosti u razdoblju nakon Hladnog rata, a određene ideje koje opisuje u svom radu *Gendering World Politics* (2001.) slične su onima s područja Kritičkih sigurnosnih studija i koncepta sigurnosti čovjeka. Uočavajući sličnosti feminističkih napora s ta dva pristupa

Tickner tvrdi da „mnogi feministi usvajaju višedimenzionalan i višerazinski pristup“ koji preispituje „ulogu države kao adekvatnog pružatelja sigurnosti“ te da je njihova „odlučnost spram emancipacijskog cilja okončavanja subordiniranosti žena dosljedna široj definiciji sigurnosti, koja za polaznu točku uzima pojedinca smještenog u šire društvene strukture“ (Tickner, 2001:48). Feministički pristup sigurnosnim studijama važan je ne samo zbog toga što „nastoji razumjeti kako je sigurnost pojedinaca i grupa kompromitirana fizičkim i strukturnim nasiljem na svim na razinama“ (Tickner, 2001:48), nego i zato što u sigurnosne debate uključuje teme i koncepte poput trgovanja ljudima i ratnog silovanja koje su u tradicionalnim pristupima sigurnosti često marginalizirane.

3.2.2.6. Kopenhaška škola

Važan doprinos sigurnosnim studijama posthladnoratovskog razdoblja napravili su autori iz tzv. Kopenhaške škole Barry Buzan, Ole Wæver i Jaap de Wilde objavom knjige *Sigurnost: Novi okvir za analizu* (1998.). Unutar te knjige ponuđene su važne ideje koje su pružile drugačiju perspektivu izučavanju sigurnosti: Buzanova sektoralna analiza sigurnosti i koncept *sekuritizacije* Olea Wævera (Mutimer, 2010). Barry Buzan je još 1980-ih u svom djelu *People, States and Fear* predložio, a u knjizi *Sigurnost: Novi okvir za analizu* zajedno sa suautorima detaljno razradio podjelu na pet sektora – vojni, politički, ekonomski, ekološki i društveni, formirajući ih prema potencijalnim prijetnjama nacionalnoj sigurnosti (Buzan, 1983), čime je olakšano bavljenje sigurnosnim pitanjima izvan uskih okvira vojne sigurnosti i upotrebe sile. Sektor sigurnosti koji je detaljnije razrađen u kasnijim radovima je sektor društvene sigurnosti koji označava „sposobnost društva da u svom esencijalnom obliku odoli promjenjivim uvjetima i mogućim ili stvarnim prijetnjama“ (Buzan, Hansen, 2009:213 prema Buzan, Wæver, de Wilde, 1998; Wæver *et al*, 1993:23) i koji je bitno promatrati kao zaseban referentni objekt kako bi se izbjeglo ugrožavanje kolektivnog identiteta neke društvene zajednice. Još jedna važna tema kojoj pripadnici Kopenhaške škole posvećuju pažnju u svojim radovima je regionalna sigurnost kao razina koju čine setovi jedinica čiji su sigurnosni procesi i dinamike međusobno isprepleteni u tolikoj mjeri da ih je nemoguće zasebno rješavati, zbog čega bi u interesu globalne sigurnosti trebalo biti pojačanje sigurnosnih analiza na regionalnoj razini (Williams, 2008 prema Buzan i Wæver, 2003). Ključni koncept Kopenhaške škole opisan u knjizi *Sigurnost: Novi okvir za analizu* (1998.) u radu Olea Wævera je *sekuritizacija*, pojam koji je postao vrlo važan u teoriji i promišljanjima o sigurnosti, a koji označava pridavanje nekom problemu ili pojavi sigurnosno značenje. Wæver

ističe da je neki problem predstavljen kao sigurnosni problem zato što se može tvrditi da je on važniji od drugih problema i da se na njega treba gledati kao na prioritet, čime je on predstavljen kao egzistencijalna prijetnja. U sigurnosnoj praksi određeno pitanje postaje sigurnosno ne nužno zato što postoji stvarna egzistencijalna prijetnja, nego zato što je pitanje predstavljeno kao takva prijetnja i kao takvo prihvaćeno od strane javnosti, čime ono postaje sekuritizirano, a sigurnost je pritom označena kao „samo-referencijalna praksa“ (Buzan, Wæver, de Wilde, 1998:24). Proces sekuritizacije pokreću državni ili ne-državni akteri, tzv. provoditelji sekuritizacije, a odvija se u dvije faze: prva faza uključuje prikazivanje određenih pojava, osoba, entiteta ili pitanja kao prijetećih naspram referentnog objekta i njegovog opstanka, a druga faza, koja je ključna za uspjeh sekuritizacije, je uspjeh u uvjeravanju ciljane publike da takva egzistencijalna ugroženost postoji te da je, shodno tome, nametanje izvanrednih mjera opravdano (Emmers, 2010). „Proces sekuritizacije u jezičnim teorijama se naziva govornim činom“ pri čemu se na govor ne gleda kao na simbol ili oznaku nečeg stvarnog, već „sama izjava predstavlja određeni čin“ (Buzan, Wæver, de Wilde, 1998:26). U sigurnosnom diskursu pitanje je dramatizirano i predstavljeno kao vrhovni prioritet, a etiketirajući ga pridjevom *sigurnosno*, agent ističe pravo i potrebu za korištenjem izvanrednih mjera (Buzan, Wæver, de Wilde, 1998). Bitno je istaknuti i opasnost zlouporabe sekuritizacije „kako bi se legitimizirala i osnažila uloga vojske ili specijalnih sigurnosnih snaga u civilnim aktivnostima“ (Emmers, 2010:139), a mogu je „iskoristiti elite kako bi ograničile građanske slobode, nametnule prijeke sudove, pritvorile političke protivnike ili osumnjičene za terorizam bez suđenja, ograničile utjecaj određenih domaćih političkih institucija ili povisile vojne proračune“ (Emmers, 2010:139 prema Anthony, Emmers, Acharya, 2006). Pripadnici Kopenhaške škole također ističu i da sigurnost nije objektivna, već subjektivna, točnije – intersubjektivna, što znači da sigurnosna pitanja ne egzistiraju niti na objektivnoj razini kao nešto što je dano izvana, ali ne određuju ih ni pojedinci sami, već su ona „intersubjektivna i društveno konstruirana“ (Buzan, Wæver, de Wilde, 1998:31).

3.2.2.7. *Poststrukturalizam*

Poststrukturalizam se u sigurnosne debate uključio još osamdesetih godina kritizirajući strateške studije i njihovo viđenje sigurnosti kao državno-orijentiranog koncepta povezanog s uporabom vojne sile (Buzan, Hansen, 2009). Slično kao i konstruktivizam, poststrukturalizam vidi problem u uspostavljanju teorija kao sveopćih velikih prikaza koji inzistiraju na stabilnosti i determiniranosti spoznajnih tvrdnji koje su prevladavale u tradicionalnim

pristupima izučavanja sigurnosti. Iako se poststrukturalisti bave sigurnosnim pitanjima uspostavljenim u tradicionalnim pristupima sigurnosti, ono što ih razlikuje od takvih pristupa je drugačiji način izučavanja koji se odvija putem kritike koja zahtjeva stalnu angažiranost (Mutimer, 2010). Bradley Klein primjerice, slijedeći Foucaultove ideje genealogije tj. „povijesti sadašnjosti“, tvrdi da „teorije o svijetu tvore taj svijet, te zbog toga ta teorija, uključujući sigurnosnu teoriju, ima političke učinke“ čime želi pokazati da su na taj način „strateške studije produktivne za sami sustav koji čini suvremeno nasilje mogućim“ (Mutimer, 2010:90). Jedan od značajnijih predstavnika poststrukturalizma David Campbell u svom radu *Writing security* (1992.) na primjeru Sjedinjenih Američkih Država pokazuje važnost diskursa koji je kroji američku vanjsku politiku, unutar kojeg je američki državni identitet u Hladnom ratu kreiran kroz razlikovanje od opasnog Drugoga (Mutimer, 2010; Buzan, Hansen, 2009 prema Campbell, 1992). Poststrukturalizam se i u razdoblju nakon Hladnog rata u svojim radovima bavio analizom političkih akcija i izučavanjem promjena u diskursu i kulturalnim značenjima. Veliku pažnju poststrukturalisti su posvetili kreiranju novog identiteta Zapada u kontekstu regionalnih nemira i sukoba posthladnoratovskog razdoblja, a poglavito diskursu Zapadne prakse legitimiziranja intervencionističke politike u slučajevima kada su u obrani Drugih – bilo zemalja, ljudi ili regija – od njihovih vlada i režima, Zapadne države poduzele vojne mjere i sankcije. Poststrukturalisti smatraju kako je sklonost postavljanju sigurnosnih politika u moralno i vrijednosno utemeljen diskurs bilo ključno u kreiranju novog identiteta Zapada kao oličenja univerzalnih vrijednosti i superiornog aktera humanitarnih namjera, naspram identiteta Drugih predstavljenog kao žrtve kojoj je potrebna pomoć i zaštita (Buzan, Hansen, 2009 prema Campbell, 1998; Weber, 1995). Upravo se u ovakvim studijama pokazuje proaktivna narav poststrukturalizma, čiju središnju ideju čini „poticanje etosa demokracije i etosa kritike“ koji ne smiju biti konačni i dostižljivi već predstavljaju proces „kojem neprestano moramo težiti“ (Mutimer, 2010:93).

3.2.3. Studije o terorizmu

Slično kao što je završetak Hladnog rata označio važan vremenski moment sa širokim društvenim i političkim konotacijama koje su u narednom razdoblju potaknule produbljivanje i proširivanje sigurnosnih pitanja, teroristički napad koji se dogodio u Sjedinjenim Američkim Državama devetog rujna 2001. godine u velikoj mjeri predstavlja prijelomni trenutak ne samo u izučavanju sigurnosnih tema, nego i u poimanju sigurnosti općenito. Globalni rat protiv terora koji je uslijedio proizveo je ubrzani porast literature o terorizmu, a iako događaji

devetog rujna nisu u akademskim i političkim krugovima proizveli konsenzus oko studija o sigurnosti, omogućili su uspostavljanje zajedničkih žarišnih točaka za raspravu (Buzan, Hansen, 2009). Taj je događaj dio četvrtog vala terora, tzv. *religijskog vala* koji je započeo revolucijom u Iranu 1979. godine, a prethodili su mu *anarhistički val* s kraja devetnaestog i početka dvadesetog stoljeća, *antikolonijalni val* iz sredine dvadesetog stoljeća i *val nove ljevice* koji je trajao do devedesetih godina dvadesetog stoljeća (Bilandžić, 2014 prema Rapaport, 2013). Iako je terorizam u raznim oblicima postojao i prije tog događaja, autori s područja sigurnosnih studija ga nisu smještali u centralna pitanja i probleme sigurnosti kojima su se intenzivno bavili. Ono što teroristički čin poput navedenog napada na Sjedinjene Američke Države čini specifičnim oblikom prijetnje jest njegova neizvjesnost i izvedba kreirana s namjerom da privuče veliku pažnju (Bilandžić, 2014) i izazove strah i šok među ljudima, neovisno o tome jesu li sa samim terorističkim činom ugroženi izravno ili ga promatraju sa „sigurne“ udaljenosti. Teroristički napad u Sjedinjenim Američkim Državama usmjerio je pažnju i javnosti i znanstvenih krugova na problem terorizma te je postalo jasno da je potrebno ozbiljno pristupiti izučavanju terorizma kao „povijesne konstante“ koja je „integralni dio političkog tijela“ (Bilandžić, 2014:71). Shvaćanje terorizma kao političkog koncepta ključno je u njegovu izučavanju, jer se na taj način mogu razumjeti ciljevi koje želi postići te motivi i namjere koje stoje iza takvog oblika nasilja koje se, imajući vidu političke promjene i moć, bitno razlikuje od drugih oblika nasilja (Bilandžić, 2014). Općeprihvaćena i jedinstvena definicija terorizma ne postoji, ali pojedine karakteristike koje su zajedničke svim definicijama terorizma uključuju ilegalno korištenje sile ili nasilja, kojim se vrši pritisak na društva ili vlade uvodeći osjećaj straha među ljudima, te uz politička i ideološka opravdanja i motive sadrži element društvene isključenosti, bilo iz društva u slučaju državnog terorizma ili kao nečeg što je strano u slučaju međunarodnog terorizma (Smelser, Mitchell, 2002). Terorizam nastaje uslijed međusobno isprepletenih i kompleksnih političkih, povijesnih, socijalnih, ideoloških, religijskih, ekonomskih, psiholoških i kulturoloških čimbenika (Bilandžić, 2014 prema Friedman, 2003) zbog čega je vrlo teško otkriti mehanizme njegovog sprječavanja i objasniti ga jedinstvenom znanstvenom teorijom. Iako je terorizam kao pojam analiziran u brojnim teorijskim perspektivama poput teorija moći, teorija sukoba, teorija društvenih pokreta, organizacijskih teorija, teorija relativne deprivacije odnosno strukturalnog pritiska, teorija racionalnog izbora, komunikacijskih teorija i teorija socijalnog identiteta (Bilandžić, 2014), studije o terorizmu kao zasebno područje i tipična znanstvena disciplina još uvijek nije do kraja uspostavljeno jer ne sadrži „zadovoljene dimenzije koje sociolozi znanosti očekuju od ustanovljenog znanstvenog područja kao što su formalne strukture, regulirane

granice znanstvenog područja te definirani kriteriji certificiranja i standardizacije“ (Bilandžić, 2014:111). Unatoč tome, s obzirom na to da se radi o fenomenu koji trenutno intenzivno privlači pažnju i javnosti i stručnjaka predstavljajući strahovito moćnu, brutalnu i neizvjesnu prijetnju pojedincima, društvima i međunarodnom poretku, sa sigurnošću se može tvrditi da su naponi stručnjaka u ovom području, koji su omogućili kreiranje „kvalitetnijih provedbenih politika te strategija za borbu protiv terorizma“, hvalevrijedni te da će dosadašnja i buduća istraživanja o ovom problemu uspjeti u realizaciji studija o terorizmu jer se „proces njihovog ustanovljavanja kao zasebnih studija čini se nezaustavljivim“ (Bilandžić, 2014:314).

4. IZMEĐU NORMATIVNOG I EMPIRIJSKOG: PROBLEM SUVERENITETA I NACIONALNE SIGURNOSTI U TEORIJI I PRAKSI

Kako bismo imali bolji uvid u glavnu raspravu ovog rada i uspostavili konkretnije okvire za analizu istraživačkog pitanja koje se očituje u nazivu rada, a odnosi se na područje *između normativnog i empirijskog*, potrebno je najprije terminološki pojasniti pojmove *normativno* i *empirijsko* te ih zajedno s prostorom *između*, pokušati rastumačiti u kontekstu teme ovog rada. U društvenim znanostima, područje normativnog obuhvaća propisane uspostavljene vrijednosti i norme koje najbolje pogoduju sveukupnim potrebama i očekivanjima nekog društva, dok se empirijsko odnosi na rezultate koji proizlaze iz opservacije i osjetilnih iskustava ili eksperimenta te se često veže uz praktičnu relevantnost i ispitljivost (Oxford Reference, 2016). Empirizam u društvenim znanostima povezan je s prosvjetiteljskom tradicijom pozitivističkih teorija čiji predstavnici su zastupali ideju o ograničenosti ljudskog uma i tvrdili da je glavni izvor sveg znanja iskustvo (Darity, 2008a). S druge strane, normativna etika odnosi se na pravila i propise koji su uobičajeni, očekivani i propisani (Darity, 2008b) i trebala bi nam omogućiti razlikovanje između ispravnog i pogrešnog ponašanja (MacCormick, 2007). Sukladno tome, ovaj rad nastojat će analizirati područje razlikovanja između *normativnog*, „kakvo bi trebalo biti“ i *empirijskog*, „kakvo jest“ (MacCormick, 1999:2 prema Hume, 1978) koje u pitanjima suvereniteta i nacionalne sigurnosti može biti nejasno, dvosmisleno ili problematično. Ovakav koncept analize omogućit će objašnjavanje kompleksnosti i promjenjivosti i međusobne višestruke isprepletenosti pojmova suvereniteta i nacionalne sigurnosti, koji su dio normativnog poretka država i međunarodne zajednice dok istovremeno njihove implikacije u stvarnom životu kao iskustvenom odnosno empirijskom području igraju veliku ulogu u svakodnevnim društvenim obrascima te utječu na ponašanja ljudi i društvene procese. Suverenitet i nacionalna sigurnost te njihove brojne dimenzije i provedbene politike fenomeni su koji kreiraju svijet u kojem živimo, a iako im je svrha očuvanje sigurnosti i suverenosti, mogu biti glavni uzrok nemira, sukoba, ratova, nestabilnosti, ljudskih žrtava i svih drugih oblika prijetnji i nesigurnosti koje je potrebno minimalizirati kako bi se u svakodnevnom životu omogućio razvitak i napredak ljudskih društava sačinjenih od zaštićenih pojedinaca i skupina. Nakon isticanja glavnih problema kod suvereniteta i nacionalne sigurnosti u ovom kontekstu u poglavljima 4.1 i 4.2, u poglavlju 4.3. uslijedit će konkretni primjer na kojem ćemo nastojati pokazati ne samo predstavljenu problematiku koncepta suvereniteta i nacionalne sigurnosti, nego i pokušati

ustvrditi da je za „zamućenost“ područja između normativnog i empirijskog velikim dijelom zaslužna država, kao dominantno glavni akter u pitanjima sigurnosti i suverenosti. Države kao akteri moći imaju zadaću osigurati odsutnost prijetnji i nesigurnosti izvan i unutar svog teritorija te istovremeno paziti da očuvaju svoj suverenitet, a da pritom ne ugrožavaju tuđe suverenitete ili druge autoritete moći. Ovaj zadatak se u brojnim slučajevima pokazao problematičnim jer su države, uslijed ispunjavanja vlastitih ciljeva i interesa koji se tiču mira i opstanka, sklone brojnim aktivnostima koje za posljedicu mogu imati odstupanja od normi i pravila u obliku kršenja ljudskih i građanskih prava (Bilandžić, 2014). „Očito je kontroverzno pitanje kako izgraditi državu koja će položiti oba ispita – ograničiti moć prisile države i istodobno se oslanjati na tu moć radi zaštite građanskih sloboda i ljudskih prava (Bilandžić, 2014:21).

4.1. Hipokrizija suvereniteta

Problematika oko tumačenja suvereniteta uvelike proizlazi iz dviju činjenica koje u samom uvodu svoje knjige *Sovereignty: Organized Hypocrisy* (1999.) opisuje Stephen Krasner. Prva predstavlja neuspjeh u prepoznavanju da će norme i pravila bilo kojeg međunarodnog sustava pa tako i sustava suverenih država, imati ograničen utjecaj i uvijek biti podloženi izazovima zbog logičkih kontradikcija, nedostatka institucionalnog uređenja za autoritativno rješavanje konflikata, asimetrije moći među glavnim akterima te razlika u poticajima koje na raspolaganju imaju pojedini državni rukovodioci (Krasner, 1999). „U međunarodnom okruženju akcije se neće strogo konformirati niti s jednim poznatim setom normi, neovisno o tome koji set je odabran. Opravdanost za prigovore pojedinim normama se može vremenom mijenjati, ali osporavanje će trajno ostati“ (Krasner, 1999:3). Druga činjenica vezana je uz korištenje i tumačenje samog termina. Krasner razlikuje četiri tipa značenja suvereniteta: „unutardržavni suverenitet koji se odnosi na organizaciju javnih autoriteta unutar države i na razinu efektivne kontrole koju autoriteti provode; međuzavisni suverenitet koji se odnosi na sposobnost javnih autoriteta da kontroliraju transgranična kretanja; međunarodni pravni suverenitet koji se odnosi na uzajamno priznavanje država ili drugih entiteta; i westfalski suverenitet koji se odnosi na isključivanje izvanjskih aktera iz unutardržavnih konfiguracija autoriteta“ (Krasner, 1999:9). Sva četiri značenja suvereniteta sadrže određena pravila i logike prikladnosti o kojima ovisi ponašanje aktera koji provode pojedine politike suvereniteta, kao i ukorijenjenu fundamentalnu distinkciju između autoriteta

i kontrole (Krasner, 1999). Glavno pravilo u međunarodnom pravnom suverenitetu je da se priznatost odnosi na teritorije koji su formalno pravno neovisni, dok je pravilo za westfalski suverenitet isključivanje vanjskih faktora u odlučivanjima unutar teritorija države. Ta dva suvereniteta uključuju pitanja autoriteta i legitimnosti, ali ne i kontrole, dok primjerice unutardržavni suverenitet uključuje i autoritet i kontrolu, ali i specifikaciju legitimnog autoriteta unutar državnog uređenja kao i mjeru u kojoj se ta ovlast može učinkovito ostvarivati. Konačno, međuzavisni suverenitet se isključivo bavi kontrolom, a ne autoritetom, te je usmjeren na politike vezane uz sposobnost države da regulira kretanja svojim granicama (Krasner, 1999). Iako dijele pojedine karakteristike, različiti tipovi suvereniteta međusobno nisu u korelaciji, što znači da ne moraju nužno zajedno egzistirati niti podupirati jedan drugoga, čak štoviše, međusobno se mogu podrivati i sukobljavati.

Krasner objašnjava kako su sve političke i društvene okoline karakterizirane dvjema logikama djelovanja – logikom očekivanih posljedica i logikom prikladnosti (Krasner, 1999 prema March, Olsen, 1989; March, 1994; March, Olsen, 1998). „Logika posljedica vidi političke akcije i ishode, uključujući institucije, kao produkt racionalnog proračunatog ponašanja dizajniranog kako bi se maksimalizirao određeni skup nerazjašnjenih preferencija“, dok „logika prikladnosti shvaća političku akciju kao proizvod pravila, uloga i identiteta koji propisuju primjereno ponašanje u određenoj situaciji“ (Krasner, 1999:5 prema March, Olsen, 1989; March, 1994; March, Olsen, 1998). Nedvosmislenost logike prikladnosti uz nejasne posljedice alternativnih načina djelovanja dovest će do toga da će se politički akteri najvjerojatnije ponašati sukladno svojim ulogama. Logika posljedica će pak prevladati u situaciji kada akteri na raspolaganju imaju veći broj uloga i pravila, ili su te uloge i pravila međusobno kontradiktorni ili uopće ne postoje, a rezultati određenih načina djelovanja su očiti (Krasner, 1999 prema March, Olsen, 1989; March, 1994; March, Olsen, 1998). Međunarodni sustav, tvrdi Krasner, tvori okolinu „u kojoj logika posljedica dominira pred logikom prikladnosti“ (Krasner, 1999:6). Nekoliko je uzroka ove pojave: velik broj uloga koji akteri igraju – npr. vođa države, diplomatski predstavnik, premijer, etnički predstavnik itd. – a koje mogu sadržavati međusobno sukobljena pravila; izostanak struktura autoriteta koje mogu dosuditi kontroverzama poput kontradiktornosti međunarodnog sustava koja se očituje u primjerice sukobu načela neinterveniranja nasuprot načelu o zaštiti ljudskih prava; unutarnja pravila svake države često su akterima privlačnija od međunarodnih, jer su dio samo-konceptualizacije svakog političkog vođe; u međunarodnom sustavu razvijene su velike asimetrije moći zbog kojih jače države mogu među pravilima slabijih birati ona koja najbolje odgovaraju njihovim instrumentalnim ciljevima (Krasner, 1999). Glavna polazna točka

Krasnerove studije je tvrdnja da odluke vezane uz politike, pravila i institucije ne donosi niti međunarodni sustav, niti države, već voditelji država te da o njima ovisi koji tip suvereniteta će biti u fokusu državne politike. S obzirom na to da „ne postoji hijerarhijska struktura koja bi spriječila vladare da ugrožavaju logiku prikladnosti povezanu s uzajamnim priznavanjem ili isključenjem vanjskog autoriteta“ (Krasner, 1999:7), o vladarima ovisi hoće li neku državu ili entitete kojima nedostaje pravna neovisnost ili teritorij priznati ili neće, kao i hoće li intervenirati u međunarodne odnose drugih država ili dobrovoljno kompromitirati autonomiju svoje vlastite vladavine (Krasner, 1999). Vladari nastoje ostati u poziciji moći kako bi promovirali sigurnost, prosperitet i vrijednost svojih sastavnica, a načini na koje to žele postići su različiti pa tako neki vladari biraju jačanje pozicije usvajanjem univerzalnih ljudskih prava, neki kultiviraju vojsku, neki podupiru nacionalizam, neki se oslanjaju na vanjske, a neki na unutarnje izvore financijske pomoći (Krasner, 1999).

Unatoč tome što sadrže jasna pravila i logike prikladnosti, međunarodni pravni suverenitet i westfalski suverenitet kojima se u svojoj studiji Krasner iscrpnije bavi od druga dva tipa suvereniteta, često ne uspijevaju odoljeti logici posljedica. Međunarodni pravni suverenitet, čija logika prikladnosti se očituje u pravilu o uzajamnom priznavanju država u međunarodnom sustavu, je poželjan među većinom vladara država zbog niza olakšavajućih faktora kao što su pravna jednakost, olakšan pristup normativnim i materijalnim resursima, jednostavnije ostvarivanje međudržavnih ugovora, povećanje moći, promocija vlastite države, savezničke beneficije te pristup novčanim institucijama i zakladama (Krasner, 1999). Uz to, vladari čiji je unutardržavni suverenitet poljuljan ili narušen, putem ostvarenog međunarodnog pravnog suvereniteta koji signalizira pristup međunarodnim resursima, mogu se re-etabrirati među svojim biračima (Krasner, 1999). Iako velika većina država danas uživa priznanje međunarodne zajednice, postoje formalno neovisni teritorijski entiteti koji nisu priznati, dok su s druge strane priznati drugi kojima je nedostajala formalna pravna autonomija. (Ne)priznavanje može biti „politički akt koji ili podupire ili slabi ciljanu vladu“ (Krasner, 1999:15), a sam čin priznavanja ne ublažava napore vladara „da mijenjaju unutardržavne strukture autoriteta, provedbene politike ili osoblje drugih država, ili da stupaju u ugovorne odnose koji kompromitiraju autonomiju njihovih vlastitih država“ (Krasner, 1999:19). Iako je kršenje logike prikladnosti prisutno u međunarodnom pravnom suverenitetu, ono je češći i veći problem kod westfalskog suvereniteta, jer su u međunarodnoj okolini odsutpanja od pravila često rezultat uzajamne suradnje i dogovora dvaju vladara koji koriste i jednoj i drugoj strani (Krasner, 1999). Strukture autoriteta, koje su uz teritorijalnost glavni princip westfalskog suvereniteta, često mogu biti ugrožene kroz prisilne ili dobrotovne akcije,

odnosno kroz intervencije ili pozive. Ako posjeduju dovoljno materijalnih sposobnosti, vladari neke države mogu prisiljavati strukture autoriteta u drugoj državi na određene promjene te njima upravljati, čime narušavaju pravilo o neinterveniranju u unutarnje poslove drugih država. Suprotno tome, vladari pojedinih država mogu uspostaviti nad-nacionalne ili izvan-nacionalne strukture autoriteta koje mogu ograničavati njihovu vlastitu autonomiju i time kompromitirati westfalski suverenitet vlastite države (Krasner, 1999). Pravilo o neinterveniranju je „*grundnorm*“ i predstavlja ključni element suverenog državištva, a „s obzirom na to da je raspodjela moći među državama izrazito nejednaka, to pravilo je u većoj mjeri ograničavajuće za moćne države, a oslobađajuće za slabe države“ (Krasner, 1999:21 prema Jackson, 1990:6). Prisilne intervencije proturječne su i međunarodnom pravnom i westfalskom suverenitetu, dok se pozivi smatraju dobrovoljnim akcijama vladara i kao takvi ne narušavaju međunarodni pravni suverenitet, ali krše westfalski suverenitet jer „podčinjavaju unutarnje strukture autoriteta vanjskim prinudama“ (Krasner, 1999:22). Još jedan problem s kojim se westfalski suverenitet suočava je međunarodno uspostavljen zakon o ljudskim pravima, koji se odnosi na sve ljude i države i koji se upliće u državnu jurisdikciju i time osporava nacionalni suverenitet (Krasner, 1999 prema Macartney, 1934; Forsythe, 1983; Hailbronner, 1992; Hehir, 1995). Upravo su sva navedena kršenja i ugrožavanja – koja se očituju u raznolikim inicijativama vladara da odstupaju od principa na kojima počivaju i međunarodni pravni i westfalski suverenitet, na način da krše ili se oglašuju na konvencionalne norme kako bi osigurali materijalne ili nematerijalne resurse – razlog zbog kojeg Krasner (1999:24) ta dva tipa suvereniteta naziva „organiziranim hipokrizijama“.

I međunarodni pravni i westfalski suverenitet mogu biti narušeni odstupanjima od institucijskih normi i pravila na četiri različita načina – sporazumima (konvencijama), ugovorima, prisilama i nametanjima, koji se međusobno razlikuju u odnosu na dvije definirajuće dimenzije: prva dimenzija počiva na kontigentnosti i razmatra u kojoj mjeri provedbene politike ili ponašanje pojedinih vladara ovise o onima drugih vladara, a druga se može objasniti *Pareto optimumom*⁶ koji predstavlja stanje u kojoj niti jedna strana nije u lošijoj poziciji dok je barem jedna strana u boljoj poziciji (Krasner, 1999). Prilikom stupanja u sporazume kojima se obvezuju na poštivanje određenih standarda na međunarodnoj razini, vladari država nisu pod utjecajem kontigentnosti, jer ne ovise o ponašanju vladara drugih država, nego su isključivo vezani uz potencijalno beneficirajuće sporazumne propise koje su

⁶ *Pareto optimum* ili *Pareto efikasnost* je ekonomski termin koji objašnjava stanje u ekonomiji u kojem su resursi alocirani na najefikasniji način, odnosno na optimalan način. Postiže se kada postoji strategija distribucije gdje se jedna situacija ne može poboljšati bez da se druga situacija ne pogorša (Investopedia, 2015).

dobrovoljno prihvatili. S druge strane, prilikom usvajanja ugovora prisutna je kontigentnost, jer će vladar jedne države ostvariti benificije koje ugovor donosi samo u slučaju da svi sudionici ugovora ispoštuju svoje ugovorne obaveze. Ako se to ne dogodi, odnosno ako se jedna strana povuče, i druga strana ima pravo odustati, čime obje strane niti išta dobivaju niti gube, nego se stanje vraća na *status quo*. I sporazumi i ugovori su dobrovoljni te je u oba slučaja Pareto optimum zadovoljen – u slučaju sporazuma svim sudionicima bi se stanje trebalo poboljšati, a u slučaju ugovora bi barem jedna strana trebala profitirati bez da u procesu naštetiti drugim stranama. Prisile i nametanja kojima mogu biti podvrgnuti vladari neke države, karakterizira nedostatak Pareto optimuma jer će u oba slučaja jedna strana biti na gubitku u odnosu na onu stranu koja ih nad njom provodi. Što se tiče kontigentnosti, prisutna je u slučaju prisile – jedna strana prijeti određenim sankcijama drugoj, a druga ima izbor ispuniti zahtjeve i promijeniti politiku ili ih odbiti i trpjeti posljedice – dok je kod nametanja nema jer se radi o situaciji u kojoj je ciljana strana previše slaba i nema drugog izbora nego prihvatiti nametnute zahtjeve (Krasner, 1999). Na ugovore i sporazume gleda se kao na pozive vladara država kojima su dobrovoljno odobrili narušavanje autoriteta i time prekršili westfalski suverenitet. Suprotno tome, međunarodni pravni suverenitet ugovorima i sporazumima ne samo da nije oštećen, nego ih i podupire i olakšava njihovu provedbu jer predstavlja pravo država da djeluju dobrovoljno (Krasner, 1999). Prisile i nametanja krše principe i westfalskog suvereniteta i međunarodnog pravnog suvereniteta. „Modalitet kojim se narušavaju pojedine norme ovisi o konfiguraciji moći i interesa“ uključenih strana, pa se tako ugovori ostvaruju kada postoje „zajednički interesi“ i kada rezultiraju prihvatljivom razinom moći za obje strane, „sporazumi uključuju samo interese“ dok su pitanja moći „irelevantna“, a prisile i nametanja karakteriziraju i „različiti interesi“ i „asimetrije moći“ (Krasner, 1999: 27-28). Još jedan problem u ovom kontekstu je i pozajmljivanje suvereniteta (*sovereign lending*) koje se odnosi na (najčešće financijske) pozajmice koje neke vlade ili međunarodne financijske institucije daju drugim vladama i državama, često u zamjenu za autoritet i kontrolu te upravljanje promjenama u njihovim provedbenim politikama i institucijskim strukturama (Krasner, 1999).

Koncept suvereniteta sadrži brojne legalne kapacitete, privilegije i obveze koje se tiču političkih autoriteta, ali se manje bavi odobravanjem načelnih proračuna kriterija prema kojima političke elite i njihove provedbene politike tvore svoje državništvo te su normativni principi države često nesložni i podložni promjenama kada su u pitanju odluke usmjerene na praktično područje ovlasti u pitanjima autoriteta (Krasner, 2001).

4.2. Nacionalna (ne)sigurnost suvremenog doba

Problematika nacionalne sigurnosti očituje se u nekolicini njezinih dimenzija i provedbenih politika. U kontekstu ovog rada analizirat ćemo one karakteristike nacionalne sigurnosti koje se mogu dovesti u vezu s državnim suverenitetom i zbog kojih djelovanje države u pogledu zaštite vlastitih ciljeva i interesa može ugroziti pojedince ili uzrokovati nestabilnost u međunarodnoj okolini. Okvirno slijedeći pojedine modalitete kompromisa suvereniteta, objasnit ćemo aspekte nacionalne sigurnosti koji posreduju „kompromitirajućim“ akcijama u službi države kao njezini mehanizmi zaštite i povećanja moći. Navedeni problemi tiču se povezivanja nacionalne razine sigurnosti s individualnom i međunarodnom razinom te njezina konceptualizacija u suvremenim svjetskim okolnostima, udruživanja država u nad-nacionalne ili trans-nacionalne organizacije radi pojačavanja kolektivne sigurnosti, sprazumnog djelovanja ili djelovanja u skladu s odredbama izvan-državne jurisdikcije, intervencionističkih akcija pod izlikom očuvanja sigurnosti, zloupotrebe sekuritizacije te neuspjeha diplomacije prinude.

Od početka njezinog institucionaliziranog izučavanja, sigurnost se suočava s problemom povezivanja dominantne nacionalne razine s međunarodnom i individualnom razinom sigurnosti. Kada se sigurnost promatra zasebno na razini države, kao pojam unutar kojeg su ujedinjene sigurnost nacije koja podržava državu i sigurnost države koja u zamjenu za to štiti nacionalne vrijednosti i interese (Bilandžić, 2014), nedvojbeno je da se radi o važnom konceptu, koji je neophodan za funkcioniranje uspješnih društvenih zajednica. Međutim, s obzirom na to da su države sačinjene od raznolikih pojedinaca koji tvore brojne skupine s međusobno suprotstavljenim interesima, vrijednostima, navikama i uvjerenjima, kao i na činjenicu da države na međunarodnoj razini ne egzistiraju u savršenom ekvilibriju, već su, zajedno s drugim državama i ne-državnim akterima, dio izrazito kompleksnih i promjenjivih odnosa, jasno je da je prilikom izučavanja sigurnosti potrebno uzeti u obzir brojne faktore i probleme, zbog čega provođenje nacionalne sigurnosti predstavlja izrazito zahtjevan i složen zadatak. Sigurnost pojedinaca je vrlo teško definirati, s obzirom da uključuje brojne faktore – primjerice način života, zdravlje, socijalni status, bogatstvo, razne vrste ljudskih sloboda – koji su nerjetko međusobno kontradiktorni te su podložni objektivnim i subjektivnim procjenama koje se ne moraju nužno preklapati (Buzan, 1989), čime je otežan zadatak države da podjednako udovolji svim svojim građanima. Također, povijesno se pokazalo da su države u međunarodnoj okolini, kao prostoru s visoko polariziranim i konfliktnim pojavama, tijekom svog razvoja često bile suočene s nesigurnošću i pribjegavale

ratovanju kao mehanizmu nacionalne sigurnosti, što se pokazalo jednom od najvećih prijetnji društvu i njegovom napretku (Buzan, 1989). Velik problem predstavlja i fenomen posthladnoratovskog društva u obliku tzv. neuspjelih država koje se odnose na nacionalne države koje se ne uspjevaju samostalno održati u međunarodnoj okolini (Helman, Ratner, 1992). Nesposobnost ili nedostatak volje u pružanju zaštite od nasilja svojim građanima, sklonost postavljanju vlastite pozicije izvan državnih ili međunarodnih zakona što im omogućuje provođenje nasilja ili agresije te slabo uspostavljene demokratske strukture (Chomsky, 2006) glavne su karakteristike neuspjelih država, koje ne samo da ugrožavaju građane takvih država nego utječu i na probleme u regiji te su dio globalne zabrinutosti u pitanjima sigurnosti i sloboda. S jedne strane, brojni autori tvrde da države danas vrlo teško odoljevaju brojnim izazovima i problemima koji utječu na njihov „kapacitet da djeluju kao nadmoćan jamac sigurnosti svojim građanima“ te da se u uvjetima globalizacije javljaju „komercijalni operativci i ne-državni akteri (...) koji imaju puno veću ulogu u obećavanju ili pružanju sigurnosti“ (Loader, Walker, 2007:1-2). S druge strane, kao odgovor na nanovo probuđenu prijetnju sigurnosti u vidu terorizma, kao oblika trans-nacionalnog političkog nasilja sve više prisutnog u društvenim procesima, državni autoritet se pod znakom sigurnosti reafirmira, osnažuje i legitimira (Walker, Loader, 2007) te se njezina uloga kao osnovne jedinice u sigurnosnim pitanjima suvremenog svijeta pokazuje nepobitnom. Terorizam je primjer društvene prijetnje, koji uz ostale prijetnje na drugim područjima nacionalne sigurnosti, poput ekoloških katastrofa, građanskih sukoba unutar država, visoko prisutnih rasnih i etničkih netrpeljivosti i rodni razlika, organiziranog kriminala, teških ekonomskih i financijskih kriza, problematičnih poredaka slabih država te velikih asimetrija moći, izrazito dobro ocrtava današnje *društvo rizika* (Adam, Beck, Van Loon, 2000 prema Beck, 1986; 1992) u kojem se nedvojbeno nalazimo. U takvoj okolini nacionalna sigurnost suočena je i s problemima prilikom konceptualizacije na razini politike, sustava i strategije i u praktičnom dijelu prilikom provođenja sigurnosnih politika, zbog čega su, u nastojanju da zajedno surađuju na tim problemima, uspostavljeni brojni nad-nacionalni akteri i organizacije koje se bave pitanjima sigurnosti i mira, poput Ujedinjenih naroda i Sjevernoatlantskog saveza⁷ (*North Atlantic Treaty Organization*,). Djelovanje u okviru takvih zajednica je kontroverzno jer slabi autoritet države na unutarnjoj razini, dok ga istovremeno jača na vanjskoj razini. Ujedinjeni narodi, NATO savez i Europska unija⁸ reprezentativni su primjeri takvih nad-nacionalnih organizacija koji se ističu prema svom položaju u međunarodnim odnosima moći.

⁷ U daljnjem tekstu: NATO

⁸ U daljnjem tekstu: može biti naznačena skraćenicama „EU“ ili „Unija“

Osnovana u zamjenu za Ligu naroda kao odgovor na neuspjehe Prvog i Drugog svjetskog rata, organizacija Ujedinjenih naroda imala je zadaću kolektivnim snagama država članica uspostaviti stabilnost i mir u nesigurnoj međunarodnoj okolini. Jedan od prvih poteza potpisnika *Povelje* UN-a bilo je donošenje *Opće deklaracije o pravima čovjeka* koja je predstavljala „zajedničko mjerilo postignuća za sve narode i države“ kako bi „svaki pojedinac i organ društva (...) težili da učenjem i odgojem pridonese poštivanju tih prava i sloboda i da bi naprednim nacionalnim i međunarodnim mjerama osigurali njihovo opće i djelotvorno priznanje i održavanje“ (*Opća deklaracija o pravima čovjeka*, 1948). Unatoč tome što je prvotno imala status neobvezujuće rezolucije, *Opća deklaracija o pravima čovjeka* je kasnije donošenjem *Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima* i *Međunarodnog pakta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima* prevedena u pravno obvezajući međunarodni ugovor kojim su sve države koje su te dokumente ratificirale pristale na međunarodnu osudu i kaznu u slučaju njihovog kršenja (Matić, Mikac, 2010). Iako je *Poveljom* Ujedinjenih naroda istaknuta ograničavajuća moć kada su u pitanju poslovi koji spadaju u unutrašnju nadležnost države, kršenja i narušavanja ljudskih prava u događajima posthladnoratovske ere dovela su do uvođenja humanog intervencionizma kao opravdane politike Ujedinjenih naroda usmjerene na očuvanje sigurnosti pojedinaca zahvaćenih unutardržavnim sukobima i ugrozama. Oblik sukoba na unutardržavnoj razini koji postao je velik problem u posthladnoratovskoj eri stvorio je sigurnosno okruženje karakterizirano „promijenjenom prirodom organiziranog nasilja“ (Matić, Mikac, 2010:55 prema Kaldor, 2007), koje, osim iz razdoblja Hladnog rata nastavljenih vonih prijetnji na međunarodnom planu, sada uključuju i tzv. „asimetrične“ prijetnje kao što su globalni terorizam, proliferacija oružja za masovno uništenje, te nekontrolirane migracije i nestabilnosti koje izazivaju neuspjele države“ (Matić, Mikac, 2010:55). Kao rezultat nastaje novi koncept sigurnosti s izraženim humanitarnim, socijalnim, ekonomskim i ekološkim dimenzijama, koji u fokusu ima zaštitu ljudskih prava i promicanje demokracije (Matić, Mikac, 2010). Međunarodna zajednica stoga putem brojnih sporazumnih i deklarativnih odredbi međunarodnih organizacija nastoji povećati ovlasti prilikom upitanja u državne poslove koji narušavaju takvo viđenje sigurnosti i uzrokuju stvaranje nepoželjne i nestabilne okoline. Humanitarni intervencionizam iz perspektive realističkih pristupa međunarodnim odnosim predstavlja narušavanje suvereniteta države jer prodire u državne ovlasti, dok ga liberalistički pristupi odobravaju jer podržavaju zaštitu ugroženih pojedinaca, bez obzira na državne autoritete i ovlasti. Sukobi i nemiri posthladnoratovske ere pridonijeli su rekonceptualizaciji humanitarizma „unutar šire sigurnosne agende“ koja je podrazumijevala „koherentnu mobilizaciju vojnih, političkih i humanitarnih resursa“ (Matić, Mikac, 2010:56-

57 prema Macrae i Laeder, 2000; Macrae 2002) što je značilo „da je u određenim situacijama upotreba sile moralno opravdana i nužna, čak i ako predstavlja kršenje načela državnog suvereniteta“ (Matić i Mikac, 2010:60). Ujedinjenim narodima često su upućeni prigovori usmjereni na njegovu orijentiranost kolektivnom identitetu Zapada kao nadmoćne sile u međunarodnim poslovima, elitizam i moralni relativizam stalnih članica Vijeća sigurnosti⁹ s pravom veta, kao i njihov doprinos u globalnim disbalansima moći, zatim neuspjehe u rješavanju sukoba, neadekvatne odgovore i rješenja u kriznim situacijama s ljudskim žrtvama poput onih u Srebrenici i Ruandi, te brojni drugi prigovori koji svjedoče o neuspjesima i pogreškama te organizacije.

NATO savez osnovan je u travnju 1949. godine u Washingtonu kao organizacija država pripadnica Zapadnog bloka, s ciljem da uzajamno razviju zajednički sustav obrane od vojnih, političkih i ideoloških prijetnji nacionalnoj sigurnosti. NATO danas predstavlja savez dvadeset i osam država članica s područja Europe i Sjeverne Amerike, a glavna svrha mu je očuvanje slobode i sigurnosti svojih članova političkim i vojnim sredstvima. Politička sredstva podrazumijevaju promicanje demokratskih vrijednosti i poticanje konzultacija i kooperacija u pitanjima obrane i sigurnosti u svrhu razvoja povjerenja i razvoja dugoročnih strategija za sprječavanje konflikta, dok se vojna odnose na vojne kapacitete koje NATO posjeduje, a koji se upotrebljavaju u slučaju neuspjeha diplomatskih i mirnih rješavanja sporova (NATO, 2016). U *Članku 5. Washingtonskog sporazuma* ocrтана je glavna sigurnosna klauzula na kojoj počiva NATO savez – „casus foederis“, koja predstavlja djelovanje prema sporazumnim odredbama u uvjetima saveza, te se odnosi na princip kolektivne obrane u kojem se napad na jednu državu članicu smatra napadom na sve države članice NATO saveza, koje sukladno tome moraju biti spremne na potrebne akcije, uključujući i vojnu silu, kako bi obnovile i održale sigurnost Sjeveroatlantskog područja (Washingtonski sporazum, 1949). *Članak 5. Washingtonskog sporazuma* prvi je put u povijesti aktiviran 2001. godine kao odgovor na teroristički napad koji se te godine u rujnu dogodio u Sjedinjenim Američkim Državama (NATO, 2016). „Uz potporu Vijeća sigurnosti UN-a i pretežitog dijela NATO saveznika, Amerika je u listopadu 2001. započela s praktičkom provedbom nove politike“ označenom kao *globalni rat protiv terora* koji je, iako

⁹ Vijeće sigurnosti UN-a najvažnije je izvršno tijelo te organizacije koje se sastoji od petnaest država članica, od kojih moćne sile pobjednice Drugog svjetskog rata – Sjedinjene Američke Države, Ujedinjeno Kraljevstvo, Francuska, Rusija i Kina – čine pet stalnih članica, dok se ostalih deset članica izabire na regionalnoj osnovi i rotira u skladu s dvogodišnjim mandatom kojeg odobrava Opća skupština Ujedinjenih naroda. Regije uključuju afričke države, države Azije i Pacifika, države Latinske Amerike i Karipske države, zapadnoeuropske i druge države te istočnoeuropske države. S obzirom na to da se radi o izvršnom tijelu Ujedinjenih naroda, za provođenje odluka potrebno je devet glasova članica Vijeća sigurnosti, uključujući pet suglasnih glasova stalnih članica koje ujedno jedine imaju pravo ulaganja veta na donošenje odluka (Povelja Ujedinjenih naroda, 1945).

„definiran u globalnim razmjerima i globalno usmjeren, (...) prvenstveno bio fokusiran na islamistički terorizam“ (Bilandžić, 2014:286). Iako je članstvom u NATO savezu suverenitet država ojačan na međunarodnoj razini, obaveze prema *Članku 5. Washingtonskog sporazuma* ukazuju na kršenje unutardržavnog i westfalskog suvereniteta, jer su vojni resursi koje svaka država članica posjeduje, a koji su inače u domeni autoriteta državnog vodstva, time stavljeni na raspolaganje NATO savezu u njegovim vojnim akcijama i operacijama.

Europska unija još je jedan primjer organizacije nad-nacionalnog karaktera, koja u svojoj domeni sadrži uspostavu sigurnosti i na razini pojedinih država članica i na razini cijele Unije. Službeno osnovana 1992. godine u Maastrichtu s namjerom da u okviru političko-ekonomskog djelovanja promiče zajedničke vrijednosti i ciljeve te uspostavi zajednicu pravno jednakih i solidarnih država koje imaju zadaću promicati mir i stabilnost, Europska unija danas broji 28 članica čiji glavni moto je „ujedinjeni u različitosti“ (European Union, 2016). „Analitičari, političari i stručnjaci različitih profila jedinstveni su u stajalištu da je Europska unija (EU) *sui generis* akter na međunarodnoj sceni. To nije ni federacija ni konfederacija niti međunarodna organizacija, ali je istovremeno djelomično i sve to“ (Bilandžić, 2012:54 prema Grubiša, 2010). Članstvom u Europskoj uniji države članice pristale su biti dijelom dvaju „komplementarnih i paralelnih procesa: prvog koji se tiče prijenosa moći s razine nacionalnih država na europsku razinu (odricanje dijela suvereniteta kao monopola na odlučivanje) i drugog koji podrazumijeva nastanak institucija i procesa odlučivanja na razini EU“ (Bilandžić, 2012:55). Iako je u prvotnom *Ugovoru iz Maastrichta* Europska unija naznačila važnost zajedničke vanjske i sigurnosne politike, 2003. godine konsenzusom usvaja i službeni dokument država članica u pitanjima vanjske sigurnosti – *Europsku strategiju sigurnosti* – koja sadrži potencijalne prijetnje i rizike sigurnosti te načelna usmjerenja za njihovo rješavanje (Bilandžić, 2012). Kao ključne prijetnje europskoj sigurnosti navedene su terorizam, proliferacija oružja za masovno uništenje, regionalni konflikti, neuspjele države i organizirani kriminal (European Security Strategy, 2003). Iako uspostavljena kao strateški dokument, *Europska strategija sigurnosti* ne sadrži jasno definirane značajke prema kojima se može odrediti referentni objekt sigurnosti te jasne načine rješavanja sigurnosnih ugroza i prijetnji, a sadrži i problematično shvaćanje sigurnosti kroz fragmentiranu prizmu isključivo vanjske sigurnosti Europske unije, zbog čega je više viđena kao poopćeni dokument s načelnim smjernicama, nego kao konkretna strategija (Bilandžić, 2012). Kako bi premostila takvo fragmentirano shvaćanje sigurnosti Europska unija u narednim godinama poduzima različite akcije za proširenje suradnje i učvršćivanje zajednice država, poput uspostavljanja *Haškog programa* koji se odnosio na „jačanje temeljnih prava građanstva te produbljivanje i

proširenje sigurnosne suradnje u području migracija, azila i prevencije terorizma“ (Bilandžić, 2012:58 prema The Hague Programme, 2005), te usvajanja *Strategije za vanjsku dimenziju područja pravosuđa i unutarnjih poslova Europske unije* kao dokumenta u službi povećavanja unutarnje sigurnosti država članica te njezine uloge u jačanju vanjske sigurnosti Unije na međunarodnoj sceni (Bilandžić, 2012). 2009. godine na snagu je stupio i *Lisabonski ugovor*, koji predstavlja okosnicu u razvoju „zajedničke sigurnosti i obrambene politike“ (Common security and Defence Policy – CSDP) omogućivši uvođenje načela uzajamne pomoći i obrane kao pravno obvezujućeg unutar Unije (European Union External Action, 2016). *Strategija unutarnje sigurnosti Europske unije* donesena je 2010. godine s namjerom da definira unutarnju sigurnost kao „širok i sveobuhvatan koncept koji obuhvaća više sektora djelovanja kako bi se pružio adekvatan odgovor na prijetnje i sigurnosne izazove koji imaju izravan utjecaj na život, sigurnost i dobrobit građana EU“ (Bilandžić, 2012:59). Tom strategijom uspostavljen je *Europski model sigurnosti* utemeljen na zajedničkim potencijalnim prijetnjama unutarnjoj sigurnosti i zajedničkim alatima i zadacima Unije u sigurnosnim pitanjima. Navedene prijetnje su terorizam, ozbiljni i organizirani kriminal, cyber-kriminal, transgranični kriminal, nasilje općenito te prirodne i ljudski izazvane katastrofe, dok se zajednički alati tiču uzajamnog jačanja sigurnosti, slobode i privatnosti, kooperacije i solidarnosti među državama članicama, uključenja svih institucija Europske unije, adresiranja uzroka, a ne samo posljedica nesigurnosti, jačanja prevencije i anticipacije, uključivanja svih političkih, ekonomskih i društvenih sektora u ulogu zaštite i veća međuzavisnost unutarnje i vanjske sigurnosti (Draft Internal Security Strategy for the European Union: „Towards a European Security Model“, 2010). Prigovori Europskoj uniji najčešće dolaze od strane euroskeptičnih struja koje vide problem u slabljenju država članica na nacionalnoj razini, opsežnom i kompliciranom birokratskom aparatu, te slabostima u demokratskim procesima i provedbenim politikama.

U okviru razmatranja sigurnosnih izazova suvremenog svijeta razvijaju se strategije sigurnosti i sigurnosne prakse kojima u fokusu više nije „izbjegavanje rizika, već upravljanje rizicima“ (Bilandžić, 2014:48), čime je sigurnost „transformirana iz binarnog modela (sigurnost – nesigurnost) u buduće stanje koje se kontinuirano postiže posredstvom upravljanja rizicima (*risk management*)“ (Bilandžić, 2014:48 prema Cavelty, Maurer, 2010). Provedbene sigurnosne politike sukladno tome kao glavni zadatak imaju rad na prevenciji i ublažavanju potencijalnih šteta (Bilandžić, 2014 prema Kessler, Daase, 2008). S obzirom na suvremene pristupe sigurnosti koji zagovaraju proširivanje i produbljivanje koncepta sigurnosti, javlja se problem riskiranja da prilikom odabira tema koje on uključuje, dovede

koncept do neupotrebljive točke u kojoj je sve sigurnost (Wæver, 2005), a sličan problem se javlja i u definiranju pojava koje bi trebale pripadati u domenu potencijalnih rizika, prijetnji ili opasnosti. Potrebno je stoga izbjeći nastajanje koncepta sigurnosti koji je podoban teorijskim i analitičkim alatima, a da pritom nema uporište u stvarnosti, a to je moguće korištenjem teorije o sekuritizaciji. Teorija o sekuritizaciji nudi okvir za istraživanje unutar kojeg je moguće definirati načine, uzroke i glavne aktere u definiranju rizika i prijetnji proučavanjem diskurzivnih i političkih konstelacija (Buzan, Wæver, de Wilde, 1998). Struktura sekuritizacije, karakterizirane kao „govornog čina“, sastoji se od definiranja neke pojave kao egzistencijalne prijetnje nekom objektu sigurnosti, što podrazumijeva korištenje izvanrednih mjera, koje nisu dio standardnog politiziranog područja koje funkcionira prema određenim demokratskim procedurama, te se time takvo postupanje opravdava i legitimira (Bilandžić, 2014, prema van Munster, 2005). Teorija o sekuritizaciji kreirana je tako da „promatra procese sekuritizacije i desekuritizacije¹⁰ u praksi“ (Floyd, 2007:41) te pomaže u otkrivanju moći i utjecaja provoditelja sekuritizacije o kojima ovisi njezin uspjeh, a iako provoditelji sekuritizacije mogu biti i ne-državni akteri, u njezinoj provedbi dominiraju moćni akteri, najčešće države i njezine elite (Emmers, 2010 prema Collins, 2005). Problematika sekuritizacije (ne kao teorije, nego kao praktičnog modela za određivanje sigurnosnih pitanja) leži u činjenici da se njome mogu koristiti politički akteri kao mehanizmom obmane javnosti ili skretanja pozornosti od pravih izvora opasnosti. S obzirom na to da se sigurnosnim pitanjima uglavnom bave države i njihovo vodstvo, kao visoko pozicionirani akteri moći imaju vrlo jak utjecaj na uvjeravanje javnosti prilikom označavanja sigurnosnih prijetnji. Problem se javlja kada ne postoji stvarna opasnost od određene pojave, ali takva oznaka zbog nekih drugih interesa odgovara provoditeljima sekuritizacije. Sekuritizacija se može zloupotrijebiti „kako bi se legitimizirala i osnažila uloga vojske ili specijalnih sigurnosnih snaga u civilnim aktivnostima“ što se pogotovo očituje kod država sa slabo razvijenim demokratskim procesima „u kojima je nejasna podjela između vojne i civilne vlasti“ (Emmers, 2010:139). I u visokorazvijenim državama zbog porasta prijetnji sigurnosti postoji opasnost od legitimiranja oružanih snaga u politici kao i od ograničavanja ustavom propisanih građanskih sloboda (Emmers, 2010). U obrnutom procesu, pojedina važna sigurnosna pitanja mogu biti i potencijalno desekuritizirana. Veliki problem očituje se i u „paradoks[u] sekuritizacije da se potenciranjem i govornim isticanjem postojanja apsolutnih prijetnji

¹⁰ Desekuritizacije je pojam koji je naznačen u teoriji o sekuritizaciji kao proces suprotan od sekuritizacije, koji „obuhvaća promicanje pitanja iz područja hitnog stanja u normalni proces pregovaranja političke sfere“ (Emerson, 2010:136 prema Buzan, Wæver, de Wilde, 1998:4).

povećava stupanj straha, a time i nesigurnosti u društvu“ (Bilandžić, 2014:50) pa tako sekuritizacija kao sigurnosni mehanizam može postati izvor nesigurnosti. O pozitivnim i negativnim učincima sekuritizacije vrlo je teško donositi generalne sudove, te je potrebno svaki slučaj zasebno dubinski razmatrati (Bilandžić, 2014 prema Floyd, 2007) kako bi se ustanovilo u kojoj mjeri sekuritizirano pitanje predstavlja stvarnu prijetnju sigurnosti.

Međunarodna politika posthladnoratovskog razdoblja suočila se s brojnim problemima poput „upravljanja nemirima proisteklima iz građanskih ili etničkih ratova unutar slabih ili propalih država (eng. *failing state*), masovnih kršenja ljudskih prava počinjenih unutar granica suverenih država, te napora malog broja država i ne-državnih aktera za stjecanjem ili razvijanjem oružja za masovno uništenje“, zbog čega su Zapadne države morale promijeniti dotadašnju politiku i razviti novu koja je podrazumijevala „izbjegavanje izbijanja i eksalacije rata između velikih sila“ te pronaći načine za mirno rješavanje sporova „širenjem ljudskih prava, demokracije i tržišnog gospodarstva“ (Jakobsen, 2010:258). „Umjesto sprječavanja djelovanja neprijatelja Zapada, primarni posthadnoratovski izazov bio je uvjeriti, prinuditi i, u slučaju potrebe, prisiliti ih da promijene svoje ponašanje“ (Jakobsen, 2010:258). Kao rezultat, razvijen je politički mehanizam diplomacije prinude koji podrazumijeva nastojanje da se prilikom kriza ili oružanih sukoba postigne rješenje pomoću prijetnje silom ili ograničene uporabe sile „kako bi se utjecalo na protivnika da zaustavi ili poništi posljedice već poduzetih akcija“ (Jakobsen, 2010:260). Diplomacija prinude reaktivna je akcija, te podrazumijeva ograničenu uporabu sile pa se stoga nikako ne smije izjednačavati s upotrebom sile punih razmjera kao ni sa strategijom odvrćanja, koja je za vrijeme Hladnog rata korištena za odvrćanje od potencijalnih neželjenih akcija (Jakobsen, 2010). Iako je u praktičnom smislu vrlo teško odrediti što podrazumijeva ograničenu uporabu prisile, kako bi se analizirala opravdanost i uspjeh diplomacije prinude potrebno je uključiti i druge faktore. Schelling primjerice postavlja nekoliko uvjeta putem kojih je to moguće: dovoljno snažna, uvjerljiva i vjerodostojna prijetnja, određivanje dovoljnog vremenskog perioda za odgovor protivnika, izostanak potencijalnih daljnjih zahtjeva u budućnosti u slučaju udovoljavanja, te postojanje određenog stupnja interesa s obje strane koji će osigurati da je međusobni dogovor najbolje rješenje problematične situacije (Jakobsen, 2010 prema Schelling, 1966). S obzirom da su situacije u kojima se upotrebljava diplomacija prinude izrazito kompleksne i opasne, a uvjeti njezinog uspjeha proturječni, njezino korištenje suočeno je s brojnim izazovima i poteškoćama, koji su uglavnom povezani s protivničkim perceptivnim, psihološkim i emocionalnim faktorima te s nedostatkom saznanja i obavještajnih podataka potrebnih za sastavljanje zadovoljavajuće strategije (Jakobsen, 2010). U kontekstu ugrožavanja

suvereniteta, diplomacije prinude i njezina interpretacija spada u domenu kompromitirajućih akcija prisile i nametanja.

4.3. Slučaj Kosovo: prikaz korištenja prisile i nametanja u svrhu očuvanja sigurnosti

U prethodnom dijelu ocrтана je problematika uglavnom ugovornih i sporazumnih načina kompromitiranja westfalskog suvereniteta koja se najčešće veže uz međunarodne organizacije. Slijedi primjer koji se tiče dva ozbiljnija kompromisna modaliteta – prisile i nametanja – koji ugrožavaju i međunarodni pravni i westfalski suverenitet. Prisile i nametanja, u praksi su često povezani koncepti koji se nalaze na istoj liniji intervencije, a određeni su prema cijeni odbijanja ciljane države (Krasner, 1999), i to na način da prisila, zbog uvjeta koji uglavnom ne odgovaraju onoj strani kojoj se postavljaju, može rezultirati nametanjem, koje često podrazumjeva upotrebu vojne sile i određeni oblik sukoba prilikom čega su moguće materijalne i ljudske žrtve i katastrofe. „Primjeri isključivo prisile nisu česti u međunarodnom sustavu jer se javlja u strogim uvjetima“ (Krasner, 1999:37) zbog čega se najčešće odnosi na pojedine ekonomske sankcije i pritiske koje države postavljaju ciljanoj državi. Prisile s namjerom promjene režima i politike ciljane države najčešće rezultiraju otporom, što za posljedicu ima nametanje ciljeva često uz prisustvo vojne intervencije.

1998. pažnju međunarodne zajednice i svjetskih medija zaokupirali su sukobi na Kosovu. Do 1989. godine Kosovo je unutar Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije bilo uspostavljeno kao autonomna pokrajina različitog demografskog sastava u kojem je veliku većinu predstavljalo albansko stanovništvo. Raspadom Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije te godine započinje buran period formiranja samostalnih država na cijelom području bivše republike, praćen teškim ratnim stradanjima te brojnim ljudskim žrtvama i materijalnom štetom. Srbija i Crna gora ujedinjuju se u Saveznu Republiku Jugoslaviju, a tadašnji srpski predsjednik Slobodan Milošević pripaja područje Kosova Srbiji, ukida mu status autonomne pokrajine i stavlja ga pod direktnu kontrolu Beograda, glavnog grada Srbije. Kao rezultat toga, otprije prisutna etnička netrpeljivost između kosovskih Albanaca koji su činili većinu stanovništva i kosovskih Srba kao najveće manjine tijekom slijedećih godina se zakuhtava, a 1998. započinju i izravni sukobi koji su prouzročili ljudske žrtve i masovne progone. Prijetnja nove humanitarne krize i daljnje destabilizacije cijele

regije koja je već bila pogođena strahovitim ratnim zbivanjima u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, izazvala je zabrinutost velikog dijela međunarodne zajednice. U okviru Ujedinjenih naroda, kao najveće i najmoćnije organizacije za sigurnosna pitanja javila se inicijativa za intervencijom koja bi omogućila povlačenje Miloševićevog režima s područja Kosova i njegovu stabilizaciju, ali „je postalo jasno da zbog opstrukcije Kine i Rusije Vijeće sigurnosti neće biti u stanju izglasati rezoluciju“ koja bi omogućila takvu akciju „pa je dio međunarodne zajednice potražio rješenje van okvira UN-a“ (Matić, Mikac, 2010:60). U svibnju 1998. sastankom na razini ministara vanjskih poslova, koji je održan s namjerom rasprave o načinima uspostave mirnog rješavanja krize na Kosovu odazivom međunarodnoj zajednici i o promoviranju stabilnosti i sigurnosti u susjednim državama, započinje višemjesečni period angažmana NATO saveza u problemu Kosova (NATO's role in Kosovo, 2016). Nakon pogoršavanja situacije u listopadu te godine, NATO savez s namjerom da podupre i ubrza diplomatske napore kreirane u smjeru ukidanja Miloševićevog režima, donosi odluku o autorizaciji zračnih napada na područje, zbog čega Milošević pristaje na primirje, što rezultira brojnim ograničenjima nametnutum srpskim snagama. Međutim, unatoč tome i brojnim drugim naporima međunarodne zajednice, poput uspostave nadzora područja Kosova u partnerstvu s Organizacijom za sigurnost i suradnju u Europi¹¹ te brojnim prijedlozima i pregovorima održanim tijekom slijedećih mjeseci, predstavnici NATO saveza nisu uspjeli uvjeriti Miloševićev režim na povlačenje i mirno rješavanje sukoba. Sve veće tenzije početkom 1999. godine i neuspjeh u postizanju konsenzusa u pregovorima koji su se u nekoliko navrata održali u Francuskoj, a u kojima su albanski delegati pristali potpisati mirovni sporazum, dok je srpska strana odbila, rezultirali su jačim pritiskom srpske vojske te novim žrtvama i prisilnim raseljavanjima (NATO's role in Kosovo, 2016). U ožujku američki ambasador Richard Holbrooke odlazi u Beograd, u zadnjem pokušaju da uvjeri predsjednika Miloševića da zaustavi napade na kosovske Albance ili da se suoči s NATO-ovim neizbježnim zračnim napadima, što Milošević odbija, a NATO ubrzo započinje sa sedemdeset-osmodnevnim zračnim napadima i bombardiranjima strateških srpskih područja

¹¹ Organizacija za sigurnost i suradnju u Europi ili skraćeno „OESS“ (Organization for Security and Cooperation in Europe – OSCE) „najveća je regionalna sigurnosna organizacija koja okuplja 57 država-sudionica iz Sjeverne Amerike, Europe i Azije“ osnovana s namjerom da „promiče cjeloviti koncept sigurnosti koji nastoji nadići odnose među državama te jednako obuhvaća prava i integritet skupina i pojedinaca i ravnopravno uključuje sve tri međusobno povezane sigurnosne dimenzije: političko-vojnu, ekonomsko-ekološku i ljudsku“ (MVEP, OESS, 2016). Unatoč ambicioznim planovima dogovorenim na Pariškom sastanku 1990. godine na kojem je uspostavljen i struktura tadašnjeg KESS-a (KESS skraćen naziv za Konferenciju o europskoj sigurnosti koje je organizacija nosila od svog osnutka 1975. do 1994. kada je na sastanku u Budimpešti preimenovana u OESS), a *Pariškom poveljom* određen smjer funkcioniranja OESS-s utemeljen na demokraciji, ljudskim pravima i vladavini prava (Pariška povelja, 1990) OESS je naspram NATO saveza imao puno slabiji utjecaj u pitanjima međunarodne sigurnosti.

(NATO's role in Kosovo, 2016). Srbija u početku unatoč snažnim zračnim napadima nije popuštala, no nakon što nije došla očekivana pomoć od Rusije i nakon što su na inicijativu Velike Britanije započeli pregovori o uključivanju kopnenih snaga, srpski predsjednik u lipnju 1999. pristaje na uvjete primirja. Iako je Kosovo čekalo na samostalnost još cijelo jedno desetljeće, intervencija NATO saveza uspješno je ugasila otvorene sukobe i spriječila daljnje ljudske žrtve i materijalnu štetu. Ova akcija je kasnije podvrgnuta brojnim debatama i kritikama te je „zbog toga što je provedena bez autorizacije Vijeća sigurnosti, od mnogih kritizirana kao ilegalna, pa čak i kao opasan presedan koji vodi rehabilitaciji politike moći u međunarodnim odnosima i uspostavi novog imperijalnog poretka pod hegemonijskim vodstvom SAD-a“ (Matić, Mikac, 2010:60 prema Köchler, 2001; Chomsky, 1999). Unatoč kontroverzama zbog neutemeljenosti u međunarodnom pravu, intervencija NATO saveza ne samo da je u većini međunarodne zajednice prihvaćena kao legalna i moralno opravdana zbog uspjeha u zaustavljanju kršenja ljudskih prava i humanitarnih načela te daljnjih civilnih žrtava (Matić, Mikac, 2010), nego je i potaknula daljnju raspravu o humanitarnom intervencionizmu kao opravdanom načinu djelovanja u kriznim situacijama. Debate su uskoro rezultirale većinskim slaganjem oko prihvaćanja oružane intervencije u slučajevima zaštite civila, a proces započet kodificiranjem uvjeta za pokretanje takve intervencije od strane Neovisne Međunarodne komisije za pitanja intervencije i državne suverenosti (ICISS), koja je ustvrdila da međunarodna zajednica ima ne samo pravo već i dužnost spriječiti i zaustaviti masovna stradanja stanovništva u situacijama kada to njihova matična država nije voljna ili sposobna učiniti“ (Matić, Mikac, 2010:61), uspješno je završen 2005., kada je na Svjetskom summitu Ujedinjenih naroda službeno zaključeno da je kolektivna intervencionistička akcija opravdana „ako se nenasilna sredstva pokažu neadekvatnima i ukoliko nacionalne vlasti propuste zaštititi svoje stanovništvo od genocida, ratnih zločina, etničkog čišćenja i zločina protiv čovječnosti“ (Matić, Mikac, 2010:62 prema UNIGA, 2005: para 138-139). Primjer Kosova pokazatelj je situacije u kojoj je neuspjeh prisile međunarodne zajednice, prvenstveno NATO saveza, na promjenu u državnom režimu i politici, rezultirao nametanjem novog oblika uređenja unutar Savezne Republike Jugoslavije i pokrajine Kosova, koji su zahtijevali povlačenje srpskih snaga s područja Kosova i stavljanje pokrajine pod međunarodni protektorijat u narednom vremenu. Milošević je nakon NATO-ove intervencije ubrzo zbačen s vlasti, a nedugo potom i predan Međunarodnom sudu u Haagu pod teretom optužbi za zločine na Kosovu te u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. Pod zaštitom Ujedinjenih naroda, Kosovu je omogućena autonomija i teritorijalna integracija unutar tada Savezne Republike Jugoslavije te nakon

njezinog raspada i Srbije, a 2008. godine Kosovo je proglasilo neovisnost te su ga brojne države u međunarodnoj zajednici i priznale kao suverenu državu.

5. ZAKLJUČAK

Moderno društvo u kojem živimo u nezaustavljivom je procesu transformacije u nepoznato. Promjene u normativnom poretku društvenih institucija, kao i njihova rastuća interdisciplinarnost, pluralizam i heterogenost predstavljaju izazov prilikom tumačenja čak i onih koncepata za koje u svakodnevnom životu mislimo da su jasni sami po sebi te da ih nije potrebno dodatno razjašnjavati i analizirati. Suverenitet i nacionalna sigurnost, ali i država, samo su neki od niza društvenih pojava i institucija koji spadaju u tu domenu. Društveni razvoj stvorio je svojevrstan oblik neizvjesnosti i nesigurnosti u svim sferama ljudskog života, te je postalo sve teže objasniti društvene fenomene kojima svjedočimo i nositi se s rizicima s kojima smo suočeni. Međutim, problematika tumačenja suvereniteta, nacionalne sigurnosti i države, koja čini okosnicu ovog rada, proizlazi ne samo iz promjenjivih čimbenika koje proizvode društvene okolnosti, već se nalazi i u temeljnim karakteristikama tih koncepata, zbog čega se oni još teže suočavaju s izazovima koje im postavlja društveni razvoj.

Problematika suvereniteta i nacionalne sigurnosti ocrтана je u pojedinim njihovim karakteristikama i dimenzijama koje ih definiraju kao kompleksne i isprepletene cjeline unutar državnih praktičnih i normativnih procesa. Analiza tih karakteristika i dimenzija pokazala je da su nerijetke situacije u kojima je potrebno „ublažiti“ ili „zaobići“ pojedina pravila i norme te prilagoditi provedbu ustanovljenih politika. Te situacije nipošto nisu banalne, te se uglavnom tiču ili državnih praksi u okviru organizacija međunarodne zajednice, koje pomažu u uspostavi sigurnosti te jačaju državnu moć, ili pojedinih kriznih situacija koje potencijalno mogu eskalirati s velikim brojem ljudskih žrtava i nesreća te materijalnih, ekoloških ili kulturalnih katastrofa. Tvrdnje o apsolutnosti koncepta suvereniteta, kao i o opravdanosti u korištenju instrumenata nacionalne sigurnosti u brojnim primjerima mogu se osporavati. U oba slučaja radi se o konceptima koji su ugrađeni u ideju moderne države i koji podupiru i definiraju njezino ponašanje. Shvaćanje suvereniteta kao jednog od glavnih temelja sigurnosti država, koje podrazumijeva ekskluzivnu jurisdikciju nad određenim teritorijem i pravo neinterveniranja, predstavlja središte međunarodnih pravnih normi te je definirano *Poveljom Ujedinjenih naroda*. Međutim, kada se gleda na državu i njezine institucije i vodstvo kao glavnog nositelja suverenosti i glavnog aktera u sigurnosnim pitanjima, što ona u velikoj većini slučajeva danas još uvijek i jest, jasno je da se pojedine njezine prakse i procesi međusobno sukobljavaju i podrivaju i time predstavljaju prijetnju pojedincima i međunarodnim odnosima. Nastao kao koncept koji svjedoči o važnosti autoriteta unutar nekog teritorija i važnosti međunarodne priznatosti, koncept suvereniteta se u svom razvoju

do današnjih dana pokazao problematičnim i podložnim fragmentiranom shvaćanju. Različiti načini tumačenja suvereniteta doveli su do problema prilikom određivanja na koji način i pod kojim uvjetima se određene državne prakse usvajaju ili odbacuju kao ispravne ili pogrešne. Točnije rečeno, postoji tendencija opravdavanja pojedinih praksi države i državnih procesa koji ne moraju biti nužno u potpunosti u skladu s načelima koncepta suvereniteta. Kada se državni suverenitet razmatra u međunarodnim okvirima, jasno je da će, s obzirom na različite relacije moći, različite resurse koje posjeduju te različite interese i ciljeve, pojedine države drugačije tumačiti svoja prava i ovlasti, te da će pritom pribjegavati različitim mehanizmima kako bi postigle željeni uspjeh ili zadržale svoju poziciju. Provođenje politika nacionalne sigurnosti zasigurno je jedan takav oblik državnog mehanizma, čiji učinci mogu biti kompromitirajući i problematični. Briga za sigurnost jedna je od temeljnih državnih funkcija, a sposobnost održavanja sigurnosti nacije predstavlja odliku dobro uređenih i moćnih suvremenih država. Važnost koncepta sigurnosti u današnjem svijetu očituje se i u brojnim međunarodnim organizacijama nad-nacionalnog ili trans-nacionalnog karaktera koje su nastale kao odgovor na teške povijesne prilike praćene ratovima i sukobima i u čijim sporazumima i ugovorima se sigurnost ističe kao vodeće načelo djelovanja. Iako u pojedinim slučajevima problematična i neuspješna, provedbena politika ovih organizacija utemeljena je na kreiranju adekvatnih odgovora i rješenja rastućim izazovima suvremenog svijeta. Ovakav pothvat zahtjeva aktivno sudjelovanje moćnih država Zapada ili utjecajnih političkih, intelektualnih ili drugih ličnosti koje na raspolaganju imaju veliku koncentraciju fizičke moći u vidu vojne sile i/ili snažno i homogeno uporište u javnosti ili privatnoj sferi koja ih podupire. Takve postavke međunarodnog poretka ujedno su i izvor kontroverzi koje se mogu dovesti u vezu sa suverenitetom i nacionalnom sigurnošću, a tiču se duge tradicije izrazito Zapadno-orijentiranih shvaćanja i tumačenja koncepta države i državnog uređenja, velikog ekonomskog jaza između razvijenih i nerazvijenih dijelova svijeta, upravljanja, kontrole te iskorištavanja resursa pojedinih nacija pod izgovorom širenja širokoprihvaćenih demokratskih praksi i kapitalizma koje nerijetko nailazi na određeni oblik otpora, što za sobom povlači potencijalni razvoj kriznih situacija. Višestruka kompleksnost i konstantna reinvecija odnosa, koje u suvremenom svijetu u relaciji s državom tvore pojedinci, društvene skupine, razne nevladne organizacije, brojne agencije na nacionalnoj i nad-nacionalnoj razini, multinacionalne korporacije te međunarodne organizacije, istovremeno i proizvodi i usporava društveni napredak, a njihovo složno provođenje te izučavanje i sistematiziranje predstavlja izrazito zahtjevan i težak izazov. Upravo zbog toga, situacije u kojima se očituje fragmentiranost u tumačenju normativnih postavki suvereniteta kao i ne-konsenzualna

interpretacija opravdanosti upotrebe državnih mehanizama s ciljem očuvanja sigurnosti, ne samo da su izgledne u suvremenom svijetu, nego predstavljaju i neizostavan i neizbježan dio njegove stvarnosti. Potrebno je stoga svakoj takvoj situaciji pristupiti pojedinačno te ustvrditi podobna rješenja, koja će zadovoljiti sve uključene strane i opravdati (ne)legitimnost pojedine akcije, a da pritom ne ugroze društveno prihvatljive državne poretke, zajednice ili pojedince te istovremeno pridonese sveopćem razvoju znanja i razumijevanja problematičnih društvenih i političkih institucija i procesa kojima svakodnevno svjedočimo i koji određuju suvremeni svijet i njegova kretanja.

6. POPIS LITERATURE

Knjige i znanstveni članci:

1. Acharya, A. (1997), *The Periphery as the Core: The Third World and Security Studies*. U Krause, K., Williams, M., C. (ur.) (1997), *Critical Security Studies: Concepts and Cases*. UCL Press, London
2. Adam, B., Beck, U., Van Loon, J. (2000), *The Risk Society and Beyond: Critical Issues for Social Theory*. SAGE Publications, London
3. Adler, E. (2002), *Constructivism and international Relations*. u Carlmaes, W., Risse, T., Simmons, B., E. (ur.) (2002), *Handbook of International Relations*. Sage, London
4. Adler, E., Burett, M. (1998), *Security Communities*. Cambridge University Press, Cambridge
5. Adler-Nissen, R., Gammeltoft-Hansen, T. (ur.) (2008), *Sovereignty Games: Instrumentalizing State Sovereignty in Europe and Beyond*. Palgrave Macmillan, New York
6. Anthony, M., Emmers, R., Acharya, A. (ur.) (2006), *Non-Traditional Security in Asia: Dilemmas in Securitization*. Ashgate Publishing, London
7. Ayoub, M. (1997), *Defining Security: A Subaltern Realist Perspective*. U Krause, K., Williams, M., C. (ur.) (1997), *Critical Security Studies: Concepts and Cases*. UCL Press, London
8. Beck, U. (1986), *Risikogesellschaft: auf dem Weg in eine andere Moderne*. Shurkamp Verlag, Frankfurt am Main
9. Beck, U. (1992), *Risk Society: Towards a New Modernity*. Sage, London
10. Bellamy, A. (ur.) (2005), *International Society and Its Critics*. Oxford University Press, Oxford
11. Besson, S. (2004), *Sovereignty in Conflict*. *European Integration online Papers (EIoP)*, Vol 8, No 15
12. Bilandžić, M. (2012), *Prema strategiji „nacionalne“ sigurnosti Europske unije? Analiza strategije unutarnje sigurnosti Europske unije*. *Policija i sigurnost*, Vol.21 No.1, str. 49-69
13. Bilandžić, M. (2014), *Sjeme zla: Uvod u studije terorizma*. Despot Infinitus, Zagreb.
26. Bilgin, P. (1999), *Security Studies; Theory/practice*. *Cambridge Review of International Affairs*, 12:2, 31-42
14. Bilgin, P. (2008), *Critical Theory*. U Williams, P., D. (ur.) (2008), *Security Studies: An Introduction*. Routledge, Oxon

15. Booth, K. (1991), Strategy and Emancipation. *Review of International Studies*, 17:4, 313-26
16. Booth, K. (2005), Beyond Critical Security Studies. U Booth, K. (ur.) (2005), Critical Security Studies and World Politics. Lynne Rienner, Boulder, Colorado
17. Bouldung, E. (1984), Focus On: The Gender Gap. *Journal of Peace Research*, 21:1, 1-3
18. Brodie, B. (1946), The Absolute Weapon: Atomic Power and World Order. Harcourt Brace, New York
19. Brodie, B. (1959), Strategy in the Missile Age. Princeton University Press, Princeton
20. Brzezinsky, Z. (1993), Out of Control: Global Turmoil on the Eve of the Twenty-First Century. Scribner's, New York
21. Brzezinsky, Z. (2004), The Choice: Global Domination or global Leadership. Basic Books, New York
22. Buzan, B. (1983), People, States and Fear: The National Security Problem in International Relations. Wheatsheaf Books Ltd., Brighton, Sussex
23. Buzan, B., Hansen, L. (2009), Evolution of International Security Studies. Cambridge University Press, Cambridge UK
24. Buzan, B., Wæver, O. (2003), Regions and Powers: The Structure of International Security. Cambridge University Press, Cambridge
25. Buzan, B., Wæver, O., de Wilde, J. (1998), Security: A New Framework for Analysis. Lynne Rienner, Boulder, Colorado
26. Camilleri, J. (2008), Sovereignty Discourse and Practice – Past and Future. U Jacobsen, T., Sampford, C., Thakur, R. (ur.) (2008), Re-envisioning Sovereignty: The End of Westphalia?. Ashgate Publishing Limited, UK
27. Campbell, D. (1992), Writing Security: United States Foreign Policy and the Politics of Identity. Manchester University Press, Manchester
28. Campbell, D. (1998), National Deconstruction: Violence, Identity and Justice in Bosnia. University of Minnesota Press, Minneapolis
29. Cavelty, D., M., Mauer, V. (2010), Introduction. U: Cavelty, D., M., Mauer, V. (ur.) (2010), The Routledge Handbook of Security Studies. Routledge Taylor & Francis Group, Abingdon/New York
30. Chomsky, N. (1999), The New Military Humanitarianism: Lessons from Kosovo. Pluto Press, London.
31. Chomsky, N. (2006), Failed States: The Abuse of Power and the Assault on Democracy. Owl Books, Henry Holt and Co., New York

32. Collins, A. (2005), Securitization, Frankenstein's Monster and Malaysian Education. *Pacific Review*, 18/4:565-86
33. Cooper, R. (2000), *The Postmodern State and The World Order*. 2nd Edition, Demos, London
34. Darity, W., A. (ur.) (2008a), *International Encyclopedia of the Social Sciences*, 2nd Edition: *Volume 2: Cohabitation – Ethics in Experimentation*. Macmillan Reference, USA
35. Darity, W., A. (ur.) (2008b), *International Encyclopedia of the Social Sciences*, 2nd Edition: *Volume 5: Masculinity – Nyerere, Julius*. Macmillan Reference, USA
36. Dunne, T., Wheeler, N., J. (2004), „We the Peoples“: Contending Discourses of Security in Human Rights Theory and Practice. *International Relations*, 18:1: 9-23
37. Elshtain, J., B. (1981), *Public Man, Private Women in Social and Political Thought*. Princeton University Press, Princeton
38. Emmers, R. (2010), *Sekuritizacija*. U Collins, A. (ur.) (2010), *Suvremene sigurnosne studije*. Politička kultura, Zagreb
39. Eriksson, J. (1999), Observers or Advocates? On the political role of security analysts. *Cooperation and Conflict*, 34/3:311-30
40. Floyd, R. (2007), Human Security and the Copenhagen School's Securitization Approach: Conceptualizing Human Security as a Securitizing Move. *Human Security Journal*, Volume 5, Winter 2007
41. Forsythe, D., P. (1983), *Human Rights and World Politics*. University of Nebraska Press, Lincoln
42. Fukuyama, F. (1992), *The End of History and the Last Man*. Free Press, London
43. Gameloft-Hansen, T., Adler-Nissen, R. (2008), *Sovereignty Games: Instrumentalizing State Sovereignty in Europe and Beyond*. Palgrave Macmillan, New York
44. Giddens, A. (1985), *The Nation State and Violence*. Polity Press, Cambridge
45. Gould, E. (2004), *The Legal Elements of European Identity: EU Citizenship and Migration Law*. Kulwer Law International, Den Haag
46. Green, P. (1966), *Deadly Logic: The Theory of Nuclear Deterrence*. Ohio State University Press, Columbus
47. Hailbronner, K. (1992), *The Legal Status of Population Groups in a Multinational State under Public International Law*. U Dinstein, Y., Tabory, M. (ur.) (1992), *The Protection of Minorities and Human Rights*. Martinus Nijhoff, Dordrecht
48. Hay, C., Lister, M. (2006) Introduction. U Hay, C., Lister, M., Marsh, D. (ur.) (2006), *The State: Theories and Issues*. Palgrave Macmillan, New York

49. Hehir, J., B., (1995), Intervention: From Theories to Cases. *Ethics and International Affairs*, 9: 1-14
50. Helman, G., B., Ratner, S., R., (1992), Saving Failed States. *Foreign Policy*, No.89, 3-20
51. Herz, J. (1950), Internationalism and the Security Dilemma. *World Politics*, 2:2,157-80
52. Hinsley, F., H. (1992), Suverenitet. August Cesarec Zagreb, Zagreb
53. Hobbes, T. (2004), Levijatan. Naklada Jesenski i Turk, Zagreb
54. Hobsbawm, E., J. (1969), Industry and Empire. Pantheon Books, New York
55. Hobsbawm, E., J. (1975), The Age of Capital, 1848-1975. Scribner, New York
56. Hume, D. (1978), A Treatise of Human Nature. U Selby-Bigge, Nidditch, P., H. (ur.) (1978), A Treatise of Human Nature by David Hume. Oxford Calderon Press, London
57. Huntington, S., P. (1996), The Clash of Civilizations. Simon and Schuster, New York
58. Jackson, R., H. (1990), Quasi-States: Sovereignty, International Relations and the Third World. Cambridge University Press, Cambridge.
59. Jakobsen, P., V. (2010), Diplomacija Prinude. U Collins, A. (ur.) (2010), Suvremene sigurnosne studije. Politička kultura, Zagreb
60. Kagan, R. (2002), Of Paradise and Power: America and Europe in the New World Order. Knopf, New York
61. Kahn, H. (1960), On Termonuclear War. Princeton University, Princeton
62. Kahn, H. (1962), Thinking About the Unthinkable. Horizon Press, New York
63. Katzenstein, P.J. (1996), Introduction: Alternative Perspectives on National Security. U Katzenstein, P.J. (ur.) (1996), The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics. Columbia University Press, New York
64. Katzenstein, P.J., Keohane, R., O., Krasner, S. (1998), International Organization and the Study of World Politics. *International Organization*, 52:4, 645-85
65. Kaufmann, C. (1996), Possible and Imposibble Solutions to Ethnic Civil Wars. *International Security*, 20:4, str. 136-75.
66. Kessler, O., Daase, Ch. (2008), From Insecurity to Uncertainty: Risk and the Paradox of Security Politics. *Alternatives: Global, Local, Political*, 33 (2):211-232
67. Kissinger, H. (1957), Nuclear Weapons and Foreign Policy. Hamper, New York
68. Kolodziej, E., A. (2011), Sigurnost i međunarodni odnosi. Politička kultura, Centar za međunarodne i sigurnosne studije Fakulteta političkih znanosti u Zagrebu, Zagreb
69. Kostakopoluou, D. (2002), Floating Sovereignty: A pathology or a Necessary Means of State Evolution. *Oxfor Journal of Legal Studies*, 22(1):135-156

70. Krasner, S., D. (1999), *Sovereignty: Organized Hypocrisy*. Princeton University Press, New Jersey
71. Krause, K., Williams, M., C. (1997), *Critical Security Studies: Concepts and Cases*. University of Minnesota Press, Minneapolis
72. Köchler, H. (2001), *Humanitarian Intervention in the Context of Modern Power Politics*. International Press Organization, Vienna
73. Lippman, W. (1943), *US Foreign Policy*, Hamish Hamilton, London
74. Loader, I., Walker, N. (2007), *Civilizing Security*. Cambridge University Press, New York
75. Lozina, D. (2006), Globalizacija i suverenitet nacionalne države. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, god. 43, 1/2006., str. 17.-41., Split
76. Macartney, C., A. (1934), *National States and National Minorities*. Oxford University Press, Oxford
77. MacCormick, N. (1999), *Questioning Sovereignty: Law State and Nation in the European Commonwealth*. Oxford University Press, New York
78. MacCormick, N. (2007), *Institutions of Law: An Essay in Legal Theory*. Oxford University Press, New York
79. Macrae, J., Laeder, N. (2000), *The Politics of Coherence: Humanitarianism and Foreign Policy in the Post-Cold War Era*, HPG Briefing. Overseas Development Institute, London
80. Macrae, J. (ur.) (2002), *The new humanitarianism: a review trends in global humanitarian action*, HGP Report. Overseas Development Institute, London
81. March, J., G. (with the assistance of Heath, C.) (1994), *A Primer on Decision Making: How Decisions Happen*. Free Press, New York
82. March, J., G., Olsen, J. (1989), *Rediscovering Institutions: The Organizational Basis of Politics*. Free Press, New York
83. March, J., G., Olsen, J. (1998), The Institutional Dynamics of International Political Orders. *International Organization*, 52: 943-969
84. Matić, D., Mikac, R. (2010), Humanitarni intervencionizam: etička, pravna i sigurnosna pitanja u 21. stoljeću. *Polemos*, 13, 1:51-76
85. Mearsheimer, J., J. (1990), Back to the Future: Instability in Europe after the Cold War. *International Security*, 15:5-57
86. Mearsheimer, J., J. (1994), The False Promise of International Institutions. *International Security*, 19:5-49
87. Morgan, P. (2010), Sigurnost u međunarodnoj politici: Tradicionalni pristupi. U Collins, A. (ur.) (2010), *Suvremene sigurnosne studije. Politička kultura*, Zagreb

88. Morgan, P., M., (1977), *Deterrence: A Conceptual Analysis*. SAGE, London
89. Morgenthau, H., J. (1948), *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*. Alfred A. Knopf, New York
90. Mutimer, D. (2010), *Kritičke sigurnosne studije: Povijest razlika*. U Collins, A. (ur.) (2010), *Suvremene sigurnosne studije*. Politička kultura, Zagreb
91. Ninčić, Đ. (1967), *Problem suverenosti u Povelji i praksi Ujedinjenih Nacija*. Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd
92. Ohmae, K. (1995), *The End of Nation State: The Rise of Regional Economies*. Harper Collins Publishers, London
93. Onuf, N. (1998), *Constructivism: A User's Manual*. U Lublakova, V., Onuf, N., Kowert, P. (ur.) (1998), *International Relations in Constructed World*. M. E. Sharpe, London
94. Pateman, C. (1988), *Feminist Critiques of the Public/Private Dichotomy*. U Benn S., I., Gaus, G., F. (ur.) (1988), *Public and Private in Social Life*. St Martin's Press and Croom Helm, London
95. Osgood, R. (1957), *Limited War: The Challenge to American Strategy*. University of Chicago Press, Chicago
96. Philpott, D. (2001), *Revolutions in Sovereignty: How Ideas Shaped Modern International Relations*. Princeton University Press, New Jersey
97. Posen, B., R. (1993), *The Security Dilemma and Ethnic Conflict*. *Survival*, 35:1, 27-47.
98. Rapaport, A. (1969), *Fights, Games and Debates*. University of Michigan Press, Ann Arbor
99. Rapaport, A. (1964), *Strategy and Conscience*. Harper & Row, New York
100. Rogers, P. (2010), *Mirovne studije*. U Collins, A. (ur.) (2010), *Suvremene sigurnosne studije*. Politička kultura, Zagreb
101. Rogers, P., Ramsbotham, O. (1999), *Then and Now: Peace Research – Past and Future*. *Political Studies*, XLVII, 740-54
102. Rosenau, J. N. (1993) 'Citizenship in a changing global order'. U J. N. Rosenau, J., N., Czempiel E.,-O. (ur.) (1993), *Governance without Government: Order and Change in World Politics*. Cambridge University Press, Cambridge
103. Roughan, N. (2013), *Authorities: Conflicts, Cooperation, and Transnational Legal Theory*. Oxford University Press, UK.
104. Schelling, T. (1960), *The Strategy of Conflict*. Harvard University Press, Cambridge
105. Schelling, T. (1966), *Arms and Influence*. Yale University Press, New Haven
106. Shaw, M. (1994), *Global Security and International Relations*. Polity Press, Cambridge

107. Sills, D.L. (ur.) (1968), *International Encyclopedia of the Social Sciences*. The Macmillan Company & The Free Press, USA
108. Singer, J., D. (1962), *Deterrence, Arms Control and Disarmament*. Ohio State University Press, Columbus
109. Smelser, N., J., Mitchell, F. (ur.) (2002), *Terrorism: Perspectives from the Behavioral and Social Sciences*. National Academic Press, Washington, DC
110. Snyder, G., H. (1961), *Deterrence and Defence*. Princeton University Press, Princeton
111. Steinbach, U. (1982), *Sources of Third-World Conflict*. U Bertram, C. (ur.), (1982), *Third-World Conflict and International Security*. Pallgrave Macmillan, UK
112. Sørensen, G. (2006), *The Transformation of the State*. U Hay, C., Lister, M., Marsh, D., (ur.) (2006), *The State: Theories and Issues*. Palgrave Macmillan, New York
113. Tatalović, S., Grizold, A., Cvrtić, V. (2008), *Suvremene sigurnosne politike: Države i nacionalna sigurnost početkom 21. stoljeća*, Golden marketing-Tehnička knjiga, Zagreb
114. Tickner, J., A. (1992), *Gender in International Relations: Feminist perspectives on Achieving Global Security*. Columbia University Press, New York
115. Tickner, J., A. (2001), *Gendering World Politics: Issues and Approaches in the Post-Cold War Era*. Columbia University Press, New York
116. Van Evera, S. (1994), Hypothesis on Nationalism and War. *International Security*, 18:4, 5-39.
117. van Munster, R. (2005), *Logics of Security: The Copenhagen School, Risk Management and the War on Terror*. Political Science Publications 10/2005. Faculty of Social Sciences, University of Southern Denmark
118. van Munster, R. (2007), Review Essay: Security on a Shoestring: A Hitchhikers Guide to Critical Schools of Security in Europe. *Cooperation and Conflict*, 42:2, 235-43
119. Walker, N. (2003), *Sovereignty in Transition*. Hart Publishing, Portland
120. Walker, R., J., B. (1997), *The Subject of Security*. U Krause, K., Williams, M., C. (ur.) (1997), *Critical Security Studies: Concepts and Cases*. UCL Press, London
121. Walt, S. (1991), The Renaissance of Security Studies. *International Studies Quarterly*, Vol. 35(2), 211-39
122. Waltz, K., N. (1959), *Man, the State and War*. Columbia University Press, New York
123. Waltz, K., N. (1964), The Stability of the Bipolar World. *Daedalus* 93: 881-909
124. Waltz, K., N. (1979), *Theory of International Politics*. Addison-Wesley, Reading
125. Waltz, K., N. (1981), *The Spread of Nuclear Weapons: More May Be Better*. International Institute for Strategic Studies, London

126. Waltz, K., N. (1993), The Emerging Structure of International Politics. *International Security* 18:44-79
127. Waltz, K., N. (1997), Evaluating Theories. *American Political Science Review*, 84: 44-79
128. Ward, I. (2004), The English Constitution: Myths and Realities. Hart Publishing, Oxford i Portland, Oregon
129. Weber, C. (1995), Simulating Sovereignty: Intervention, the State and Symbolic Exchange. Cambridge University Press, Cambridge
130. Williams, P. (2005), Critical Security Studies. U Bellamy, A. (ur.) (2005), International Society and Its Critics. Oxford University Press, Oxford
131. Williams, P., D. (ur.) (2008), Security Studies: An Introduction. Routledge, Oxon
132. Wyn Jones, R. (1995), „Message in a Bottle“? Theory and Praxis in Critical Security Studies. *Contemporary Security Policy*, 16:3, 299-319
133. Wyn Jones, R. (2005), On Emancipation: Necessity, Capacity and Concrete Utopias. U Booth, K. (ur.), (2005), Critical Security Studies and World Politics, Lynne Rienner, London
134. Wæver, O. (2005), The Constellation of Securities in Europe. U: Aydinli, E., Rosenau, J. (ur.) (2005) , Globalization, Security and the Nation-State: Paradigms in Transition. State University of New York Press, Albany, New York
135. Wæver, O., Buzan, B. (2010). Nakon povratka teoriji: Prošlost, sadašnjost i budućnost sigurnosnih studija. U Collins, A. (ur.) (2010), Suvremene sigurnosne studije. Politička kultura, Zagreb

Dokumenti i Internet:

*** European Union External Action, Lisabonski ugovor (2007)

http://www.eeas.europa.eu/csdp/about-csdp/lisbon/index_en.htm, pristupljeno: 27. veljače, 2015.

*** A Secure Europe in a Better World – The European Security Strategy (2003) Bruxelles

<http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/78367.pdf>, pristupljeno: 27. veljače, 2016.

*** Human Development Report (1994) New York, Oxford University Press

http://hdr.undp.org/sites/default/files/reports/255/hdr_1994_en_complete_nostats.pdf, pristupljeno: 17. studenog, 2015.

*** Opća deklaracija o pravima čovjeka (1948)

http://www.ohchr.org/EN/UDHR/Documents/UDHR_Translations/src2.pdf, pristupljeno 17. studenog, 2015.

*** Pariška povelja (1990) Pariz

<http://www.osce.org/mc/39516?download=true>, pristupljeno 22. veljače, 2016.

*** Povelja Ujedinjenih Naroda (1954) San Francisco.

<http://www.un.org/en charter-united-nations/index.html>, pristupljeno: 14. rujna, 2015.

*** Draft Internal Security Strategy for the European Union: „Towards a European Security Model“ (2010) Bruxelles

<http://register.consilium.europa.eu/doc/srv?l=EN&f=ST%205842%202010%20REV%202>, pristupljeno 27. veljače, 2016

*** Washingtonski sporazum (1949)

http://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/stock_publications/20120822_nato_treaty_e_n_light_2009.pdf, pristupljeno: 13. siječnja, 2016.

*** World Summit Outcome Document (2005)

<http://daccess-dds-ny.un.org/UNDOC/GEN/N05/487/60/pdf>, pristupljeno 15. siječnja, 2010.

*** EU, „Ujedinjeni u različitosti“

http://europa.eu/about-eu/basic-information/symbols/motto/index_en.htm, pristupljeno 16. veljače, 2016.

*** Investopedia (2015) Pareto Efficiency.

<http://www.investopedia.com/terms/p/pareto-efficiency.asp>, pristupljeno: 18. studenog, 2015.

*** MVEP-OESS

<http://www.mvep.hr/hr/vanjska-politika/multilateralni-odnosi0/multi-org-inicijative/oess/>,
pristupljeno 22. veljače, 2016.

*** NATO

<http://www.nato.int/nato-welcome/index.html>, pristupljeno 12. veljače, 2016.

*** NATO's role in Kosovo

<http://www.nato.int/kosovo/history.htm#1>, pristupljeno 23. veljače, 2016.

*** Oxford Reference (2016) Normative Approach

<http://www.oxfordreference.com/search?q=normative%20approach>, pristupljeno: 11. siječnja,
2016.

*** Oxford Reference (2016) Empirical

[http://www.oxfordreference.com/search?q=empirical&searchBtn=Search&isQuickSearch=true
&specialSearchOption=true](http://www.oxfordreference.com/search?q=empirical&searchBtn=Search&isQuickSearch=true&specialSearchOption=true), pristupljeno: 11. siječnja, 2016.

*** Philpott, Dan, "Sovereignty", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Summer 2014
Edition), Edward N. Zalta (ed.),

<http://plato.stanford.edu/archives/sum2014/entries/sovereignty>, pristupljeno: 9. srpnja, 2015.

7. SAŽETAK

Suverenitet i nacionalna sigurnost predstavljaju dva izrazito važna i u svom nastanku i razvoju međusobno isprepletena koncepta, koji su usađeni u ideju moderne države kao glavnog aktera političkih i društvenih procesa. Osim što donosi pregled teorijskih razmatranja i perspektiva koje se bave konceptima suvereniteta, nacionalne sigurnosti i države, ovaj rad pruža uvid i u njihove problematične karakteristike i dimenzije. Rad će nastojati pokazati na koji način državne prakse povezane s nacionalnom sigurnošću i suverenitetom, uslijed kompleksnosti društvenih i političkih institucija i odnosa, nerijetko u stvarnosti odstupaju od normi i pravila koja ih definiraju. Analiza konceptata suvereniteta, nacionalne sigurnosti, ali i države, nastojat će objasniti zbog čega se oni nalaze u problematičnom prostoru između normativnog i empirijskog, te ustvrditi na koji način to utječe na stvarne društvene procese, odnose, kretanja i institucije.

Ključne riječi: *suverenitet, nacionalna sigurnost, država, međunarodni odnosi, normativno, empirijsko*

SUMMARY

Sovereignty and national security represent two distinctly important and in their emergence and development mutually intertwined concepts, which are embedded in the idea of modern state as the most important actor of political and social processes. Except presenting an overview of theoretical considerations and perspectives on concepts of sovereignty, national security and the state, this paper also provides an insight to problematic characteristics and dimensions that they contain. The aim of this paper is to point out ways in which national security and sovereignty related practices of state, due to the complexity of social and political institutions and relations, in reality often deviate from their defining norms and rules. Analysis of the concepts of sovereignty and national security, including state, will provide an explanation of their position in the problematic area between normative and empirical, and determine ways in which social processes, relations, movements and institutions are thus affected in reality.

Keywords: *sovereignty, national security, state, international relations, normative, empirical*